

Andrija Tus

DJELOVANJE ORGANIZACIJA KPH NA PODRUČJU VINODOLA OD KAPITULACIJE ITALIJE 1943. DO KRAJA RATA 1945.

Oslobođenje Hrvatskog primorja poslije kapitulacije fašističke Italije, što je narod oduševljeno dočekaio, bilo je kratkog vijeka. Njemačka vrhovna komanda poslije pada Mussolinija budno je pratila situaciju u Italiji i na područjima što su ih Talijani okupirali, te se pravodobno pripremila kako bi situaciju zadržala u svojim rukama. Tako je već 21. rujna počela prva faza »Wolkenbruch« (Romelova ofanziva), koja je trajala na području Slovenskog primorja i Istre do 7. listopada 1943, kada je prenesena na teritorij Hrvatskog primorja i Gorskog kotara kao druga faza. U toj drugoj fazi »Nijemci su 7. i 8. listopada probili frontu na sektoru Rijeke, potpuno razbili 2. i 3. brigadu 13. divizije i otvorili put za Gorski kotar i Hrvatsko primorje«. ¹ Razbijanje brigada 13. divizije loše je djelovalo na narod cijelog Vinodola, utoliko više što je 3. brigadu 6. listopada popodne stanovništvo Crikvenice s velikim oduševljenjem ispratilo na frontu. Poslije razbijanja tih jedinica Nijemci su idućih dana zaposjeli sva obalna mjesta od Sušaka do Crikvenice.

Iako su partijska rukovodstva putem partijskih i svih organizacija NOP-a, stalno ukazivala da kapitulacijom Italije rat nije gotov, da je njemački fašizam još jak, bez obzira na to što je pretrpio velike gubitke, narod pa i mnogi aktivisti ipak su se bili dosta opustili. Stoga je prodor Nijemaca i ponovna okupacija veoma teško pala ne samo širem stanovništvu, nego i aktivistima NOP-a. Mjesec dana slobode, iako ispunjen pojačanim aktivnostima svih društveno-političkih organizacija, ipak je značio osvježanje poslije teških ratnih dana provedenih po planinskim vrletima. U toku tog mjeseca u oba kotara provedena je mobilizacija skoro svih sposobnih muškaraca za vojne jedinice, evakuirana velika količina oružja, municije i ostale vojne opreme. Za tadašnje pojmove i ogromne količine hrane zatečene u vojnim magazinima okupatora prebačene su u šumu i spremljene na sigurna mjesta. O tim događajima KK Crikvenica u svom izvještaju sa sastanka održanog 27. 10. 1943. kaže:

»Nakon prodora neprijatelja u Istru i jedan dio Primorja, borbeni duh naroda je opao. ... Pošto narod nije upoznat sa kojom snagom je neprijatelj nadirao mnogo okrivljuje vojsku i komandni kadar.« ² U tom izvještaju iznosi se i to da narod nije izgubio vjeru u NOB, ali da je ogorčen na to što su neki ljudi zbog suradnje s neprijateljem osuđeni a potom pušteni na slobodu, što se poslije razbijanja 2. i 3. brigade mnogo novomobiliziranih skita po selima, što je sva hrana evakuirana u šumu, itd.

Na području Kotarskog komiteta Novi poslije prodora Nijemaca narod nije izgubio vjeru u narodnooslobodilačku borbu, ali mu je teško pao poraz naše vojske na sektoru Hreljina pa se osjećala malodušnost.« Općenito uzevši

politička situacija na našem kotaru dosta je dobra. ... Mišljenje naroda povodom Engleske i Amerike je dosta loše, povodom ne otvaranja druge fronte. U Crvenoj armiji narod vidi jedini spas i skoro dokončanje rata«, kaže se u izvještaju tog komiteta od 23. 10. 1943.³ Iz obaju izvještaja vidi se da se pojedini članovi Partije u novonastaloj situaciji nisu dobro držali, pa je bilo i pozivanja na odgovornost. Tako je KK Crikvenica kaznio 11 članova KP, od toga isključeno 5, od kojih dva člana Kotarskog komiteta. Strogim ukorom kažnjena su 2 člana a ukorom 4 člana KP. Kotarski komitet Novi isključio je jednog člana KP zbog nediscipline i paničarenja.

Tako su se komunisti i narod Vinodola poslije kratka predaha od neprijatelja, opet našli u istoj, a po mnogočemu i gorjoj ratnoj situaciji negoli prije kapitulacije, ali s novim iskustvom u svojoj revolucionarnoj borbi.

Za vrijeme jednomjesečne slobode najveći dio komunista i aktivista kompromitirao se pred prikrivenim neprijateljem, pa se morao povući u šumu i na slobodni teritorij. Stoga je trebalo nanovo i u mnogim mjestima stvarati partijsku organizaciju, NOO, SKOJ i ostale organizacije NOP. Stoga je stanje na teritoriju crikveničkog i novljanskog kotara postalo slično onome od prije kapitulacije Italije. Ledenice, Zagoni i Krmpote i dalje su većim dijelom slobodni teritorij, Bribir i Grižane, Tribalj i Drivenik pristupačniji su aktivistima iz šume za održavanje kontakata s organizacijama i narodom, a obalni pojas ostaje prepušten aktivistima koji su ostali na tom terenu. Velika je razlika u tome što je provedenom mobilizacijom najveći dio stanovnika u tim mjestima čvrsto povezan s NOB-om, pa je rad partijskih i ostalih aktivista bio povoljniji bez obzira na to što su se dolaskom Nijemaca aktivirali i neki zakamuflirani neprijatelji.

Osim organizacionih i ostalih tekućih zadataka nametnutih novom situacijom do kraja 1943. godine, pred partijskom organizacijom stajali su još i mnogi politički zadaci kao: tumačenje i objašnjavanje Odluka II zasjedanja AVNOJ-a, Moskovske i Teheranske konferencije, reagiranje na razne političke i ostale pojave na terenu, itd. Zatim je trebalo pripremati narod na nove teškoće i žrtve koje će još morati podnijeti do konačne slobode, upoznati sve antifašističke organizacije i narod s taktikom borbe novog fašističkog okupatora itd.

Da je to bila preokupacija kotarskih komiteta u to vrijeme vidi se i iz njihovih izvještaja upućivanih Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje. Tako se npr. u izvještaju KK Novi od 24. 12. 1943. kaže:

»Na cijelom teritoriju našeg kotara, zadnje vrijeme nastaje vidljiva promjena, obzirom na gledanje masa, koje su očekivale neke pomoći od strane saveznika. Simpatije masa rastu i obraćaju se sve više Sovjetskom savezu, kao nosiocu najvećih napora u ratu. Naročito se opaža jače interesovanje za unutarnje naše političko gibanje od formiranja Nacionalnog komiteta, preraštanja AVNOJ-a u zakonodavno tijelo, konferencije u Moskvi, — Teheranu te ostalih diplomatskih aktivnosti u vezi sa izdajicama vani i unutar naše države. Sve ovo kod naroda nije još potpuno jasno, ne vide svu korist ovih događaja pa je u zadnje vrijeme bila življa naša aktivnost da i na zborovima objasnimo ove činjenice.« I nastavlja: »U posljednje vrijeme opaža se ipak podzemni rad neprijatelja prema parolama, koje se rijetko, ali ipak čuju. Tako je u Novom zapažena parola da je na vodećim mjestima u ZAVNOH-u i drugdje najviše židova. Ova parola je kod nas nova, a isto se tako čuje podvala da se mi želimo rešiti intelektualaca.«⁴

I u izvještajima KK Crikvenica od 11. i 26. 12. 1943. navodi se da »narod budno prati događaje u svijetu osobito konferencije koje su održane u posljednje vrijeme, u Moskvi, Teheranu i Kairu. Vidi u tom uspjeh demokratskih snaga, te očekuje brz slom fašizma, a ujedno i završetak rata. Ili »...u Sovjetskom savezu narod općenito gleda svoje spasitelje.« Dalje se u tim izvještajima kaže da narod još uvijek ratne teškoće ne podnosi tako teško, ali da postoji bojazan, da će se zbog nestašice hrane, do čega može brzo doći, pogoršati situacija, pogotovo u predstojećim zimskim mjesecima. Novi okupator sa svojim ustaškim slugama činio je sve da što bolje iskoristi nastale teškoće za otupljivanje revolucionarne oštice NOB-a i NOP-a uopće. Tako su npr. u svojoj usmenoj i pismenoj propagandi (putem letaka) pozivali partizane da se predaju, a narod da utječe na njih i da im se neće ništa dogoditi. Od, njima naklonjenih ljudi ili pojedinih kolebljivaca organizirali su svoje odbore putem kojih su organizirali aprovizaciju i slično. Međutim, tamo gdje nisu imali takvih, naredbom su postavljali u odbore i one za koje su znali da nisu njihovi ljudi. U prvo vrijeme dopuštali su stanovništvu da se kreće bez propusnice iz mjesta u mjesto. Prilikom pretresa kuća govorili su narodu »...mi vas nećemo pljačkati ne bojte se, jedino ako vas ne budu vaši ljudi, ali gdje god nešto vojničkog nađemo sve ćemo paliti.«⁵

Poseban problem u toj situaciji predstavljao je i stanovit broj dezertera koji su ostali na terenu poslije razbijanja naših jedinica prilikom prodora Nijemaca. Oni su se krili od neprijatelja ali i od naših aktivista NOP-a. Da bi pred narodom opravdali svoj bijeg iz borbe jedan dio njih širio je razne izmišljotne o pojedinim rukovodiocima i o teškoćama u vojnim jedinicama, koje »oni nisu više mogli podnositi«. Umjesto podrške stanovništvo se prema dezserterima od početka odnosilo s prezirom i tražilo od rukovodstva NOP-a i vojnih komandi oštro stajalište pred njima. Unatoč svim tim i mnogim ostalim teškoćama oba kotarska komiteta, i crikvenički i novljanski, do kraja 1943. godine uspjeli su ponovo organizirati partijske organizacije i uspostaviti čvrste kontakte s njima na dijelu teritorija kojeg je neprijatelj bio čvrsto zaposleo. Isto tako obnovljen je i »normaliziran« rad NOO, AFŽ-a, SKOJ-a i USAOH-a, uspostavljeni kanali za opskrbu itd. Iz izvještaja obaju kotarskih komiteta za listopad i prosinac nije moguće utvrditi točan broj partijskih organizacija (ćelija) kao ni brojčanost članova KP, jer o organizacionim pitanjima govore bez brojčanih pokazatelja. Na osnovi tih izvještaja može se zaključiti da su komiteti i krajem 1943. godine razvili vrlo živu aktivnost u objašnjavanju Odluka II zasjedanja AVNOJ-a, Moskovske i Teheranske konferencije. Osim održavanja sastanaka s organizacijama Partije i NOP-a, organizirani su i skupovi s narodom gdje god je to bilo moguće. U vezi s tom aktivnošću u svom izvještaju od 24. prosinca 1943. Kotarski komitet KPH Novi kaže: »Na cijelom teritoriju našeg kotara, od II zasjedanja AVNOJ-a održano je sa narodom 10 zborova, 15 širih i oko 50 užih skupova.«⁶

Sve do kapitulacije Italije narod je mogao prihvatiti objašnjenje da nam saveznici ne mogu materijalno pomoći zbog teškoća u transportu, ali poslije njihova iskrcavanja u Italiji, takva opravdanja više nije prihvaćao. Isto tako nije mogao naći opravdanja za neotvaranje druge fronte, jer je bio svjestan da bi se otvaranjem te fronte ubrzao završetak rata, a time okončale patnje i stradanja što ih on svakodnevno donosi. S druge strane, razbijanje njemač-

kih fašističkih armija na istočnoj fronti i napredovanje Crvene armije ka zapadu, razvijalo je sve veće simpatije prema Sovjetskom Savezu. Osim toga, pripadnici raznih političkih partija iz vremena stare Jugoslavije, među njima i takvi koji su na razne načine šurovali s okupatorima i njihovim slugama, širili su vijesti o tome kako Englezi i Amerikanci ne podržavaju naš NOB pa će i oni od njih biti zaštićeni, itd. Sve su to bili razlozi zbog kojih je narod u tim teškim ratnim danima počeo sumnjičavo gledati na zapadne saveznike. Imajući u vidu otvorenu podršku zapadnih saveznika kralju Petru, izdajničkoj jugoslavenskoj vladi u Londonu i njenom ministru Draži Mihailoviću, koji se cijelog rata bori protiv partizana na strani okupatora, tada se nije ni moglo očekivati drugačije reagiranje naroda. Takvom reagiranju vjerojatno je pridonosilo i nedovoljno objašnjavanje antihitlerovske koalicije i njenog značenja za pobjedu, bez obzira na stajalište prema nama. Narodu je bilo dosta rata u kojem je već dotad podnio velike patnje i dao mnogo žrtava, pa mu je teško padala i pomisao na zimske dane pred kojima se nalazi. Stoga su pred partijskom i svim ostalim društveno-političkim organizacijama stajali u nastupajućim zimskim danima krupni politički i ostali zadaci. Da bi sve te zadatke mogla uspješno izvršavati Partija je i u tim danima, pored redovnog idejno-političkog osposobljavanja na sastancima, organizirala i partijske tečajeve. Takav jedan tečaj odvijao se i u prosincu 1943. na teritoriju KK Novi, što se vidi i iz izvještaja Kotarskom komitetu od 20. 12. 1943. u kome se pored ostalog kaže:

»Sastanci jedinice održani su dne 10. XII., 13. XII. i 20. XII. —43.

Ukupno nas je bilo u početku 23 drugova od toga se jedan razbolio i napustio kurs, dok je jedna drugarica ostala da nadoknadi zaostale teme. 5 drugova je zakasnilo na kurs 1—3 dana.

1. Sa predavanjima smo zadovoljni
2. Učenje se polagalo kao najzgodnije u grupama od 4—5...
3. Drugarstvo je bilo na visini
4. Ishrana je prvih 3—4 dana bila dobra i dovoljna, dok posljednjih je bila nedovoljna...

Nedisciplinovanost se uočila kod nekih drugova u tome što nisu napisali članak za zidne novine, ... Zaključeno u koliko ne napišu da ih se kritikuje u zidnim novinama... Bilo nam je nedovoljno svjetla pri učenju na večer, isto tako je bio nedostatak u partijskom materijalu.«⁷

Partija je u posljednja dva mjeseca uspjela organizaciono srediti stanje na terenu, što ga je zaposjeo njemački okupator i ustaše, a to se vidi i iz izvještaja kotarskih komiteta za to razdoblje. Tako Kotarski komitet Crikvenica izvještava Okružni komitet za Hrvatsko primorje 26. prosinca 1943. da u Grižanima postoje dvije partijske ćelije, Belgradu, Kostelju, Driveniku, Sv. Jeleni (Dramalj) i Crikvenici po jedna, u Selcima je formirana kandidatska grupa a u Sv. Jakovu aktiv od najboljih ljudi. U svim selima postoje NOO-i, odbori AFŽ-a a u mnogim i skojevske grupe. Brojčanih podataka u tom izvještaju nema, pa nije moguće utvrditi broj članova. Isto tako nije prikazan broj članova KP kotarskih ustanova kao ni broj članova Kotarskog komiteta, jedino se kaže da su oni uključeni u partijske jedinice na terenu. Istodobno, prema referatu održanom na Prvoj partijskoj konferenciji 12. siječnja 1944. za Kotar Novi, vidi se da ta partijska organizacija ima 12 će-

lija s ukupno 67 članova KP, 7 kandidata i 6 aktivnih grupa te komitet od 6 članova. Ako pođemo od činjenice da je u razdoblju od kapitulacije Italije partijska organizacija u ta dva kotara bila po broju članova približno jednaka, može se s dosta sigurnosti pretpostaviti da je slična situacija bila i početkom 1944. godine. To se može zaključiti i po tome što je i pokrivenost terena partijskim ćelijama bila skoro ista kao u vrijeme prije kapitulacije Italije.

U takvoj situaciji kada je njemački okupator kontrolirao skoro cijelo Hrvatsko primorje pa i dio vinodolskog područja. Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje svojim raspisom od 4. siječnja 1944. ukazuje kotarskim komitetima na potrebu održavanja zborova s narodom i objašnjavanja odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a. U tom raspisu OK upućuje i kritiku da se komiteti i partijske organizacije nisu dovoljno odlučno suprotstavile neprijatelju u njegovoj politici uspostavljanja stare vlasti. Naime, Nijemci su odmah po okupaciji ovog terena počeli uspostavljati vlast kotarskih i općinskih načelnika po uzoru na staru jugoslavensku upravu. Osim toga, prišli su formiranju odbora za koje su govorili da su neophodni radi opskrbe stanovništva. Putem njih su dijelili hranu ali su ih koristili i u političke svrhe. U tom pismu OK ocjenjuje da partijske organizacije od prodora Nijemaca nisu pokazale dovoljno aktivnosti »...iz bojazni da će neprijatelj praviti represalije... i da su se prema tome ponašale oportunistički.«⁸

Samo dva dana poslije 6. siječnja 1944, OK KPH za Hrvatsko primorje, održao je savjetovanje s referatom i diskusijom »O vanjskoj i unutrašnjoj situaciji«. Referat je vrlo opširan, ali u njemu nema ništa konkretno o situaciji na terenu Primorja. Na kraju je usvojen zaključak od sedam točaka koji se odnosio na sve, pa i na partijske organizacije Vinodola. Stoga ga ovdje i iznosimo:

»1. Pojačati politički rad, naročito u odnosu na reakciju i njen rad, naročito u mjestima pored obale.

2. Stvaranje organizacije u onim sektorima koje još nismo zahvatili, da bi tamo mogli provoditi liniju NOB-e...

3. NOO-e pretvoriti u borbene političke organizacije i u njima ljude koji će kao nosioci vlasti biti garancija da će izvršavati naređenja (zadatke)...

4. Pojačati organizaciju SKOJ-a, tako da ona preko USAOH-a sjedini svu omladinu.

5. Pomoći rad AFŽ-a.

6. Osigurati vodstvo partije u vanpartijskim organizacijama, ali ne nateravanjem, već upornim radom u postavljanju zadaća... u odborima ne postavljati dezertere i oportuniste.

7. Partijskim organizacijama (forumima) objasniti rad u vanpartijskim organizacijama, kako da se sprovedu zadaće u djelo.«⁹

U nastavku se govori o tome da treba pravilnije provoditi kadrovsku politiku, uzdizati prave ljude, postavljati pred njih konkretne zadatke, kontrolirati izvršavanje i kritizirati slab rad pojedinaca i cijelih organizacija.

Kako je već rečeno 12. siječnja održana je prva partijska konferencija kotara Novi. Na njoj je razmatrana politička situacija u svijetu, u zemlji

i kotaru, te organizaciono stanje Partije i izvanpartijskih organizacija. Konferenciji je prisustvovalo 35 delegata i dva predstavnika OK KPH za Hrvatsko primorje.

Prilikom otvaranja konferencije sekretar Komiteta Juraj Brožićević iznio je da je s područja kotara dotad u borbi za oslobođenje zemlje dalo svoje živote više od 100 boraca, od toga 24 člana KP i 26 članova SKOJ-a. Zatim je rekao: »Drugovi, naša I. konferencija KK KPH je u vrijeme kada se približava slom fašizma. Crvena armija približava se porobljenim narodima Evrope, dolazi brzo vrijeme kada će crvenoarmejci pružiti ruku našoj slavnoj narodno-oslobodilačkoj vojsci. U Jugoslaviji razvija se rapidnom brzinom plamen narodnog ustanka. Naša NOV raste i jača, oslobodili smo veliki dio naše domovine.

Borba je još teška, borba nije završena. Treba borbu prenašati i na ostale krajeve naše domovine. U takvoj se situaciji sastaje I. konferencija KK KPH za kotar Novi, koja treba da nam bude podstrek da još uspješnije nastavimo našu borbu kojoj je na čelu naša Partija.«¹⁰

Budući da konferencija nije, kako se vidi iz materijala, objedinila predložene zadatke u refratima, od kojih se mnogi i ponavljaju, ovdje ćemo iznijeti samo neke zadatke koji su u toj situaciji, a i kasnije, bili vrlo aktualni. To su:

»1. Što više narod upoznati sa Nacionalnim komitetom kao privremenoj vladi t.j. pravoj narodnoj vladi.

2. Upoznati narod o AVNOJ-u kao narodnom parlamentu vrhovnom zakonodavnom tijelu.

3. Svestrano tumačiti značaj Atlantske povelje i dolazak Engleza, o povratku kralja Petra II i izbjegličke vlade.

4. Tumačiti federativno uređenje Jugoslavije i poslijeratno uređenje naše zemlje.

5. Sovjetski Savez popularizirati kao glavnog pobornika za oslobođenje čitavog čovječanstva od fašizma.

6. O Kompartiji kao rukovodiocu NOB-e.«

To su bili glavni politički zadaci što su proizlazili iz dotad postignutih uspjeha našeg NOB-a na vojnom i političkom polju, te dostignutog razvoja ratnih operacija savezničkih vojnih snaga antihitlerovske koalicije protiv Njemačke i njenih saveznika. Što se drugi svjetski rat više približavao kraju to je postajalo aktualnije pitanje poslijeratnog uređenja Evrope i svijeta uopće. Vodeće savezničke sile drugog svjetskog rata protiv fašizma imale su svoje planove, koji nisu mnogo vodili računa o interesima malih naroda, bez obzira na njihov doprinos u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. To se najbolje vidjelo na jugoslavenskom tlu, već od prvih dana oslobodilačke i revolucionarne borbe naših naroda. Dugo vremena uspjesi partizanskih jedinica, poslije i jedinica NOV, u borbi protiv okupatora pripisivani su četnicima i njihovom vođi Draži Mihajloviću, a kralj Petar i njegova vlada uživali punu podršku zapadnih saveznika.

Iako su odluke II zasjedanja AVNOJ-a stavile jasno do znanja svim protivnicima NOB-a da nema povratka na staro, igre oko poslijeratnog uređenja Jugoslavije nisu prestale. Naprotiv, nastavljene su, ali ne više s oslon-

cem na nekakvu jugoslavensku vladu Draže Mihajlovića u »otadžbini« jer je ona bila razbijena, nego perfidnim igrama na diplomatskom polju. Zato se u tom razdoblju i postavljao zadatak pred sve komuniste Jugoslavije, da prije svega oni dobro prouče i shvate odluke AVNOJ-a i dotad održanih savezničkih konferencija te da ih objasne narodu. Odluke AVNOJ-a, zahtijevale su i praktično djelovanje komunista i svih rodoljuba na daljnjem demokratskom razvijanju i učvršćenju NOO-a i njihovih institucija, kao prave i konačne narodne vlasti. Samo snažan NOP, vojno i politički, mogao je biti garancija da nitko sa strane neće moći nametnuti narodima Jugoslavij, stari preživjeli ili neki drugi režim, koji bi bio u suprotnosti s onim kojega su oni u toku rata stvarali.

Šesta neprijateljska ofanziva na oslobođeni teritorij Hrvatske i Slovenije tada je još bila u punom jeku, što je situaciju na vinodolskom području činilo još složenijom, naročito u ekonomskom pogledu zbog nemogućnosti razmjene prehrambenih proizvoda. Osim toga, političku situaciju je opterećivalo i tada dosta rasprostranjeno mišljenje da bi moglo doći i do savezničkog iskrcavanja na našu obalu u sklopu otvaranja Drugog fronta o čemu se tada mnogo govorilo. Da su sva ova pitanja tada bila prisutna i u aktivnostima Partije i na vinodolskom području dade se zaključiti i iz izvještaja KK Novi od 15. siječnja 1944. U njemu između ostalog stoji: »... Opaža se kod naroda to, da i ako zna da je vrlo jaka (misli se na 6. ofanzivu, A. T.), ali ne postoji bojazan da će neprijatelj uništiti našu vojsku, kao što je to bio slučaj za prijašnjih ofanziva... Po osnivanju Nacionalnog komiteta opazila se je jedna velika prekretnica kod naroda, pošto narod vidi da je to nešto novo t.j. stalnoga... Što se tiče kralja i izbjegličke vlade, narod nikako ne želi da se isti vrate«. Govoreći o zadacima ističe se da u slučaju dolaska engleza »...veći oprez posvetiti na rad HSS-a, provesti mobilizaciju u koliko je još koji ostao. Organizirati bolje omladinske grupe da budu više aktivne. Povesti opsežnu kampanju protiv šeste ofanzive, ispisati parole i pojačati rad diletantskih i pjevačkih grupa.«¹¹

Što se tiče problema kojima su se bavile i uvjeta pod kojima su radile partijske organizacije obaju kotareva bili su približno jednaki. Teritorij tih kotara bili su svakodnevno izloženi kontroli, putem jakih patrola, pljački, hapšenjima i ubijanju a povremeno i artiljerijskom bombardiranju. Tako je npr. dva dana uzastopce 6. i 7. siječnja 1944. artiljerija iz Drivenika tukla Grižane. Tm prilikom ranjen je jedan naš vojnik i oštećeno više zgrada. Samo nekoliko dana prije toga neprijatelj je zapalio pilanu na Mošunama i prokrstario kroz sva krmpotska i ledenička sela a da nije naišao na otpor. Desilo se to i zadnjih dana siječnja kada su neprijateljske jedinice (četnici i ustaše) dolazeći s područja Krivoga Puta i Dreznice prokrstarile krmpotskim selima ali ovaj put i popalile i opljačkale mnogo kuća. Potom su se te neprijateljske snage spustile u Novi a zatim u Crikvenicu, vodeći sobom i svoje obitelji.¹² Budući da na cijelom tom prostoru nije bilo jačih vojnih jedinica NOV koje bi se mogle uspješno suprotstaviti neprijatelju, to je znatno utjecalo na kritičko raspoloženje naroda prema rukovodstvima NOP-a na terenu. Naime, narodu su u toj fazi razvoja NOB-a teško padali takvi postupci neprijatelja, a da nigdje ne naiđe na otpor partizanskih jedinica. To je naravno, koristio i neprijatelj u svojoj propagandi, tvrdeći kako su partizanske snage razbijene i nalaze se pred skorim uništenjem. Međutim,

narod nije nasjedao takvoj neprijateljskoj propagandi. Znao je on da partizane i NOV nitko više ne može uništiti, ali mu je bilo krivo što i tu nema jedinica NOV, koje bi ga zaštitile od nasrtaja neprijatelja.

Ocjenjujući tada političku situaciju u kotarevima Crikvenici i Novom, OK KPH za Hrvatsko primorje na svom sastanku 30. siječnja 1944, kaže: »U kotarevima Crikvenica i Novom narod se dobro drži, nešto slabije u samom mjestu Crikvenici gdje ima dosta dezertera, dok je u okolici oba kotara moral naroda na visini.« Svi izvještaji i zapisnici sa sastanka obaju kotarskih komiteta prvih mjeseci 1944. godine, govore o političkim teškoćama na terenu zbog obnavljanja vlasti kotarskih i općinskih načelnika te organiziranja odbora za opskrbu hranom. S tim u vezi karakterističan je izvještaj sekretara jedne partijske organizacije Bribira, Franje Klekovića, od 2. veljače 1944. U izvještaju se govori da su održavani masovni sastanci po selima i objašnjavano zašto ne treba primati hranu od ustaških vlasti. Međutim, narod je teško shvatao političke radnike i pitao ih, »...zašto brane primanje hrane, kada vide da ljudi nemaju što jesti a oni im ne mogu pomoći.« U akciju za dobavku hrane aktivno su se uključili i predstavnici HSS-a na čelu s Franjom Borićem. Tako je pitanje ustaške aprovizacije na teritoriju obaju kotareva dobilo prilično oštre političke dimenzije. To je, uz svakodnevnu aktivnost neprijatelja, neko vrijeme bilo umrtvilo i politički rad, jer se narod nije htio odazivati na sastanke, što je, naravno, dijelom bilo uvjetovano i strahom od neprijatelja. Neprijatelj je takvu situaciju vješto koristio stalnim obilaskom terena, pljačkom, hapšenjem i ubijanjem aktivista. Evo što o toj situaciji u svom izvještaju od 22. veljače kaže KK Crikvenica:

»Narod ovog kotara jest većinom uz NOB, ali nije još u dovoljnoj mjeri uočio da treba zato da podnese i žrtve koje se od njega traže... Ustaško dijeljenje aprovizacije nepovoljno je djelovalo na narod... Često krstarenje neprijatelja i pljačka dosta je otežao rad. U zadnjem naletu neprijatelja u Grižane izgubili smo 4 člana Partije i to: druga Zeca (Hreljac Ludvik), Car Ivana-Japicu, tajnika KNOO-a, Car Ivana-Panprlu, člana KNOO-a Car Peru, komandira relejne stanice.«¹³

Prodorom njemačkog okupatora i ustaša za vrijeme šeste ofanzive u Hrvatsko primorje, osim rukovodstava i institucija kotarskih organizacija i najveći dio rukovodstava i institucija okružnih organizacija, povukao se u šumu iznad Bribira i Grižana te u gornji dio ledeničkih, krmpotskih i zagonskih sela. To je za rukovodstva kotareva Crikvenice i Novog bilo dobro jer su imala neposrednu i brzu vezu sa svojim višim forumima a time i znatnu pomoć u političkom i ostalom radu. S druge strane tolika koncentracija društveno-političkih organizacija stvarala je i određene teškoće, prije svega u ishrani i u osiguranju od napada neprijatelja. U prvo vrijeme neprijatelj je ograničavao svoje akcije na sela u Vinodolskoj dolini a samo povremeno bi prokrstario područjeg gornjeg dijela Krmpota i Ledenica. U šumu je rijetko zalazio. Poslije, a naročito u drugoj polovici 1944. pa sve do kraja rata, vojnom formacijom tzv. trupova bio je čest »gost« šumskog predjela i napada vojno-pozadinskih i političkih ustanova. Njemačke okupacione snage u Vinodolu u to vrijeme pripadale su 392. legionarskoj diviziji,¹⁴ a bile su raspoređene, osim u obalnom pojasu i u nekim mjestima Vinodolske doline. Komandni kadar (oficiri i podoficiri) divizije bio je sastavljen od Nijemaca, a borački sastav od raznih nacionalnosti među kojima je bilo

najviše hrvatske. Jedna od tih jedinica bila je stacionirana i u Bribiru. Imajući u vidu tako heterogen sastav tih jedinica, vojnu situaciju na frontama, posebno istočnoj, gdje je Crvena armija uspješno uništavala neprijatelja, te političku situaciju u svijetu, Partija je pored ostalih aktivnosti vodila i vrlo živu propagandnu akciju. Da bismo mogli barem približno dobiti sliku o toj djelatnosti najbolje je da se poslužimo izvještajem Agitpropa Okružnog komiteta za siječanj, od 6. veljače 1944.

U izvještaju se najprije govori o promjenama u agitpropu zbog formiranja Oblasnog komiteta za Istru i Hrvatsko primorje i još nekim teškoćama. (25. 12. 1943. održana je partijska konferencija za Istru kada je osnovan Oblasni komitet KPH za Istru i Hrvatsko primorje.) Naime odmah poslije formiranja Oblasnog komiteta prišlo se organiziranju i njegova agitpropa čiju osnovu je predstavljao kadar i tehnika Agitpropa OK KPH za Hrvatsko primorje. Osim toga poslije prodora Nijemaca morao se više puta premještati zajedno s tehnikom, što je otežavalo rad, a zbog jakih kiša uništeno je i dosta papira i matrica te štampanog materijala. No i pored tih i ostalih teškoća u izvještaju se govori o opsežnoj izdavačkoj djelatnosti i navodi:

»Od okružne štampe izdali smo 'Primorski borac' kao mjesčnik u 1200 primjeraka.

»Primorskog vijesnika« u malom formatu od 1 lista izdali smo 3 broja (100, 101 i 102), a većem formatu 1 broj 103 u 2000 primjeraka... »Umnožili smo »upozorenje druga Tita« u 3900 komada, »Proglas svećenika i učitelja sjeverne Dalmacije« u 300 komada za Hrvatsko primorje i 250 komada za Istru. ... »Glas Istre« u 1200 komada, ... Na talijanskom jeziku jedan broj lista »Liberta« u 1230 primjeraka. Dva omladinska dvobojna plakata u 120 primjeraka svaki. Govor druga Tita na drugom zasjedanju AVNOJ-a u 600 komada«.

Osim toga u izvještaju stoji da su u siječnju izdati i slijedeći leci: »Sovjetskim ljudima u tuđinskoj službi« 1000 kom. »Ljudi u Hitlerovim kabinama« i to na hrvatskom 600 komada, slovenskom 500, ruskom 600, češkom 500, njemačkom 1000 i talijanskom 500 komada; »Braćo iz Sovjetskog saveza« u 800 komada i »Hrvatima u tuđinskoj službi« u 750 komada. U tom posljednjem letku upozoravano je da »ne može više biti sjedenja na dvije stolice i da odluke AVNOJ-a imaju punu važnost i na neoslobođenom teritoriju.« Dalje se kaže da su u siječnju 1944. održani u vezi s odlukama AVNOJ-a zborovi i skupovi u kotaru Crikvenica odakle su poslani pozdravni brzojavi. »Grižane održan zbor. Skupovi održani u selima Pećca, Sv. Jelena, Baretići, Barci, Šarari i Saftići, Miroši i Papići, Marušići, Bašunje i Tribalj. U kotaru Novi, održan je zbor u Ledenicama i skup u selu Jargovu.«¹⁵ Leci uglavnom tiskani putem partijske, skojevske i organizacije USAOH-a razbacivani su u svim neprijateljskim garnizonima. Nakon toga su pojedini vojnici iz neprijateljskih redova počeli tražiti vezu s partizanima. Tako je u prvoj polovici veljače skojevska organizacija Bribira došla u vezu s nekolicinom legionara koji su bili voljni da idu u partizane. Odmah im je postavljen zadatak da po mogućnosti organiziraju veću grupu pa će ih sve zajedno preuzeti, ali s kompletnim naoružanjem, što su oni i prihvatili. Već nakon nekoliko dana skojevci su odveli grupu od 14 legionara iz bibrirskog garnizona i predali ih partizanima. Poslije je njemačka viša komanda povukla tada stacioniranu jedinicu u Bribiru a uhapšeno je i odvedeno u Sušak 35 osoba.

Kako se vidi iz izvještaja Okružnog komiteta i kotarskih komiteta Crikvenice i Novoga, glavna pitanja s kojima je bila sučeljena partijska organizacija u prvom kvartalu 1944. godine pa i dalje bila su:

1. Organizaciono sređivanje i političko osposobljavanje partijske i skolejske organizacije kao i svih organizacija NOP-a u borbi protiv novog okupatora, koji je za razliku od ranijeg (talijanskog) primjenjivao drukčiju vojnu i političku taktiku. Nijemci su se mnogo manjim vojnim snagama od Talijana, taktikom brzog pokreta uspijevali iznenada pojaviti na mnogim mjestima i tako unijeti narodu »strah u kosti«.

2. Teška ekonomska situacija stanovništva, koju je okupator nastojao iskoristiti da što je moguće više otupi ostricu NOB-a. Krivicu za takvo stanje u svojoj propagandi prebacivao je neprijatelj na partizane, jer da nema partizana, ne bi ni njih kao »zaštitnika naroda« bilo tu. Razne represalije, hapšenja, ubijanja i pljačku nastojao je pripisati samovolji vojnika (legionara), koji u najviše slučajeva nisu bili njemačke narodnosti, ili ustašama. Dijeljenje aprovizacije putem ustaških odbora, čemu su se protivili aktivisti NOP-a, koristio je okupator za zaoštavanje odnosa između naroda i rukovodstava NOP-a. To mu je u izvjesnoj mjeri neko vrijeme i uspijevalo, jer je stanovništvo živjelo u velikoj ekonomskoj oskudici, pa primanje hrane nije smatralo neprijateljskim gestom prema NOB-u. Narod je govorio da je on za partizane, ali zašto ipak ne bi primio neprijateljsku aprovizaciju i iskoristio neprijatelja.

3. Problem dezerterstva. Najviše je dezertera tada bilo u Crikvenici, Sv. Jakovu i Driveniku, ali ni ostala mjesta nisu bila bez njih, samo u mnogo manjem broju. Sakrivali su se od neprijatelja i od naroda i nisu pristajali da se vrate u svoje jedinice, računajući da će tako najbolje sačuvati glavu. Neki od njih širili su negativne glasine o partizanima da bi opravdali svoje postupke, što je i neprijatelj vješto koristio u svojoj propagandi protiv NOB-a. Dezerteri su tada bili jedna od glavnih smetnji u mobilizaciji novih boraca, jer su mnogi, ugledajući se na njih, govorili da nema potrebe ići u NOV kada se može živjeti u miru kao i dezerteri, dok se drugi bore i krvaru.

Takvo stanje na terenu zahtijevalo je veoma intenzivan rad Komiteta i partijskih organizacija. Narod je bio vezan za NOB, mrzio okupatora i njegove sluge, ali u situaciji općeg osjećanja da se rat približava završetku, javljali su se i razni politički špekulanti starih građanskih stranaka koji su činili sve da otupe ostricu njegove borbenosti. Ocjenjujući stanje na terenu, KK Crikvenica 18. ožujka 1944. između ostalog kaže:

»Općenito narod jest u čitavom kotaru uz NOB, nešto slabije u samoj Crikvenici gdje je centar reakcije a ujedno neprijatelj najviše širi svoju lažnu propagandu. Od Angloamerikanaca očekuje mnogo više misleći da će skoro drugi front. Osobito je na narod djelovalo kada je Čerčil izjavio da će radije dati oružje Titu nego Turskoj. Međutim još u pojedinim mjestima ima naroda koji ne zna dijeliti angloamerikansku reakciju od demokratskih snaga. Prema Sovjetima i Crvenoj armiji narod gleda sa punim povjerenjem i budno prati njihove uspjehe, nadajući se njihovoj sigurnoj pobjedi. Izdajnički rad Mačeka i ostalih bandita mnogo je prouzročilo negodovanja među narodom i još više pooštrilo mržnju prema izdajnicima. Rad neke političke stranke nije se osjetio. Mržnja naprama ustašama i Nijemcima je sve veća, a također prema dezterterima i švercerima i svim onim koji ote-

žavaju i izbjegavaju NOO. Najveća je poteškoća ishrana. Ne bi se moglo baš specijalno reći, koje mjesto jedno od drugoga stoji bolje ili lošije. Pitanje je snalaženja samih ljudi. Zemlja jest prilično obrađena ali ima slučajeva gdje ljudi nemaju a to je krumpir. Međutim po ovom pitanju se nije moglo da postupi radi vremenskih nepogoda.«¹⁶

Nekoliko dana kasnije OK KPH u svom izvještaju CK KPH i Oblasnom komitetu KPH za Istru i Hrvatsko primorje 26. ožujka kaže da je: »U Crikvenicu došlo oko 80 ustaša, oficira i to ustaše koji su bili u Pavelićevoj emigraciji, oni su došli da organiziraju obranu obale od saveznika i da će očistiti ovaj naš dio šume od partizana. U Crikvenici je izdan letak povodom ubijstva naših drugova u Grižanima... Potpis letaka je bio HUP (Hrvatski ustaški pokret). Narod je ove letke primio sa velikim negodovanjem... U kotaru Novi Nijemci prave represalije nad narodom. Potjerali su stanovnike prvih sela do mjesta Novog u krajnja sela Bribira do Grižana. Ubili su nekoliko žena, vršili su pljačke. Narod je jako ogorčen protiv Nijemaca i legijaša.«¹⁷

Poslije ovih događaja u Bribiru (predaja legionara i zbijanje stanovnika Bribira u dva sela Podgori i Kričinu), Nijemci, da bi onemogućili dolazak stanovnika do svojih kuća i obrađivanje zemlje, minirali su prilaze selima. Tako je samo u prvoj polovci ožujka od postavljenih mina bilo ranjeno 8 osoba. Kontrola teritorija obaju kotareva bila je pojačana iznenadnim pojavama okupatorskih patrola i trupova, što je u narodu izazivalo osjećaj nesigurnosti. Takvo stanje otežavalo je održavanje većih skupova i upoznavanje naroda s političkom i vojnom situacijom u svijetu i u zemlji. To je donekle nadomještanje štampom, ali je to bilo nedovoljno. Ljudi su bili navikli da pored onog što su pročitali u štampi, dobiju i usmenu potvrdu i obrazloženje pojedinih vojnih i političkih zbivanja. U izvještaju KK Novi od 5. travnja 1944. u dijelu o političkoj situaciji na terenu kaže se: »Premda narod nije dovoljno upoznat sa naglim napredovanjem i ogromnim uspjesima Crvene armije, ipak preko radio vijesti i od usta do usta jer to svakoga interesira, sazna nešto i to mu daje elana i izdržljivosti do potpunog oslobođenja. Ekonomsko stanje nije najgore, jer se narodu nešto pomoglo duhanom i soli, za čiju zamjenu nabavi hrane.

Na oslobođenom teritoriju (Ledenice, Krmpote i Zagone), baš se najbolje ne gleda na saveznike što je i naša greška, jer ih nismo popularizirali kao moćne saveznike Sovjetskog saveza i našeg oslobodilačkog pokreta.

U Novom je stanje dosta slabo, radi čestih blokada naš je rad jako otežan i naše veze sa narodom dole su vrlo slabe. Narod je dosta zastrašen. U Novom ima mnogo Anglofila... Dezerteri govore, što treba ići u vojsku kada će i onako doći saveznici, pa ako bude i nešto prisilnog rada, ali glava je na ramenu... Bribirski se narod poslije onog prvog selenja bio vratio u svoja sela. Odmah zatim ubačena je u narod neprijateljska parola da će narod seliti u Liku u koliko se ne uspostavi ustaški odbor... Narod je sad opet protjeran u Podgori i Kričinu, a otišlo ih je nešto u Novi i Selce. Neprijatelj i dalje u Bribiru pljačka.«

Na području crikveničkog kotara u toku ožujka i travnja situacija je bila nešto povoljnija što se tiče neprijateljskih represalija, pa su se Kotarski komitet i partijske organizacije na terenu mogle više posvetiti organizacionom sređivanju i političkom radu s narodom. Tako su u ožujku formirane dvije partijske organizacije, jedna u Selcima jedna u Crikvenici, pa

je na kraju ožujka broj partijskih organizacija u tom kotaru porasao na 13. Koliko je bilo članova KP nema podataka. I u kotaru Novi, i pored pojačane aktivnosti neprijatelja, Kotarski komitet je bio vrlo aktivan na razjašnjavanju odluka II zasjedanja AVNOJ-a, uloge Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja i upoznavanju sa najnovijim vojnim i političkim događajima u zemlji i svijetu. Održano je više od 20 skupova a kojima je bilo prisutno 1600 osoba, kao i savjetovanje s NOO-ima. Sve te aktivnosti partijskih organizacija, NOO-a i ostalih organizacija NOP-a odvijale su se u veoma nepovoljnim uvjetima. Neprijatelj je na mnogim prilazima, kojima su se aktivisti spuštali iz šume u sela, postavljao zasjede, a trupovima napadao sjedišta ustanova NOB-a u šumskom području i slobodnim selima Ledenica, Krmpota i Zagona.

Veliki vojni i politički događaji koji su se zbivali u proljeće 1944. u svijetu i u nas, pothranjivali su u narodu optimizam, što je bilo od neprocjenjive važnosti za održavanje morala u uvjetima opće neimaštine i gladi. Na istočnoj fronti njemačke armije brzo su se povlačile pod silovitim udarcima Crvene armije, koja je 12. svibnja oslobodila i poluotok Krim. U Italiji savezničke trupe približavale su se Rimu, a njihovo zrakoplovstvo iz dana u dan pojačavalo napade po gradovima u Njemačkoj. Naša narodnooslobodilačka armija tada je već imala u svom sastavu deset korpusa i mnogo partizanskih odreda i drugih samostalnih vojnih jedinica širom Jugoslavije. Celokupna ta snaga bila je vrlo aktivna u borbi protiv neprijatelja i sve više uvažavana u savezničkim vojnim i političkim krugovima. U toj situaciji nastaje kolebanje među dotadašnjim Hitlerovim satelitima: Mađarima, Rumunjima i Bugarima. Beneš (predsjednik Republike Čehoslovačke) uputio je Staljinu poruku divljenja Crvenoj armiji koja je počela oslobađati porobljene narode Evrope. Churchill je tada poslao Švedskoj, Turskoj, Irskoj, Španjolskoj i Portugalu opomenu, zbog pomaganja Hitlerove njemačke industrijskim proizvodima i dopuštanja špijunaže s njihova teritorija. Naša NOV, gotovo na svim sektorima, drži u to vrijeme inicijativu u svojim rukama. U jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi dolazi do kolebanja a njeni poslanici Stanoje Simić u Moskvi i Izidor Cankar u Kanadi podnose ostavku. Simić daje i izjavu o svojoj podršci NOP-u. Vojna mislija naše NOV, već u travnju dolazi u Moskvu a u Englesku u svibnju 1944. godine. To je bio znak priznanja tih savezničkih zemalja za naš vojni doprinos u borbi protiv fašizma, ali je još uvijek bilo otvoreno pitanje priznanja naše stvarnosti na osnovi odluka II zasjedanja AVNOJ-a. Ta je bitka bila tek otpočela i ona će se sve do kraja voditi na vojnom i diplomatskom polju. Sva ta i mnoga ostala zbivanja, poduzimana u zemljama iz redovi Antihitlerovske koalicije, na vojnom i političkom polju, ukazivala su da se približava otvaranje druge fronte. To se osjećalo na svakom koraku ali se nije znalo gdje će biti otvorena. Bilo je mnogo nagađanja i pretpostavki. Jedna od njih bila je da bi moglo doći do iskrcavanja na našu obalu, pa i Hrvatsko primorje i Istru. To je bio i jedan od razloga da su Nijemci na tom sektoru imali dosta jake snage i poduzimali stalno vojne akcije protiv naših jedinica NOV i rigorozne mjere protiv organizacija NOP-a. Svi ti događaji kao i mnogi ostali, upućivali su na to da je pobjeda antifašističke koalicije osigurana i da se rat nad Hitlerovom Njemačkom približava pobjedonosnom završetku. Ta činjenica pojačala je diplomatsku aktivnost država iz antihitlerovske koalicije u borbi za poslijeratno uređenje svijeta. Naša zemlja koja je već dotad dala veliki

doprinos i podnijela ogromne žrtve u sveopćoj antifašističkoj borbi, nije mogla ostati po strani. Iako su se naši narodi već dotad jasno opredijelili za buduće društveno uređenje stvorivši svoju revolucionarnu vlast sa svim zakonodavnim i političko-izvršnim organima, pred njim je još uvijek stajala borba za međunarodno priznanje. Zato je Partija kao što je to činila i dotad, glavnu aktivnost usmjeravala na daljnje jačanje NOV i narodne revolucionarne vlasti kao osnovnog garanta pobjede. Istodobno putem Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, (privremene vlade) na čijem čelu se nalazio drug Tito, vodila se diplomatska borba za međunarodno priznanje nove Jugoslavije.

S obzirom na geostrateški i politički položaj Istre i Hrvatskog primorja, zadaci koji su proizlazili iz takve međunarodne i unutrašnje vojno-političke situacije, bili su nešto složeniji nego u unutrašnjosti zemlje. Što se više približavao kraj rata narod Hrvatskog primorja bio je sve više pritisnut ekonomskim teškoćama i izložen političkoj propagandi raznih reakcionarnih snaga. Vrlo jaka aktivnost okupatora i ustaša, stalno pristizanje razbijenih četničkih jedinica i njihovo zadržavanje na ovom terenu, pojačavalo je teškoće. U takvoj situaciji bez obzira na to što je, gledano u cjelini, narod bio čvrsto vezan uz NOB, postojala je mogućnost da pod pritiskom svih tih nedaća, popraćenih dobro sračunatom neprijateljskom propagandom nasjeda i da se počne kolebati. U prilog takvoj ocjeni stanja na terenu išla je i činjenica da je narod, ali i jedan dio aktivista, previše važnosti pridavao vanjsko-političkim zbivanjima kao odlučujućim, iako se ne bi moglo reći da nije bio zainteresiran i za unutrašnje događaje. To je ono što se ističe u izvještajima i zapisnicima kotarskih komiteta KPH iz tog perioda.

Osim redovnih zadataka u travnju su u oba kotara (to je bila praksa u cijeloj zemlji) obavljene pripreme za proslavu 1. svibnja 1944. godine. U takvim prilikama kotarski komiteti slali su uputstva kako proslavu organizirati. Ovdje ćemo navesti samo nekoliko stavova iz takvog uputstva KK Crikvenica od 18. travnja:

— Uoči 1. maja održati svečani sastanak i u 9 sati 30-tog početi paliti krijesove i ispisivanje parola

— Na sam dan održati skupove u svim mjestima gdje je to moguće

— Organizirati izvođenje borbenih akcija, sabirnih akcija za borce i ranjenike, upisivanje narodnog zajma itd.

— Povesti akciju pomoći siromašnim obiteljima naših boraca, kao i pomoći u obrađivanju zemlje, vinograda i sl.

— Proučiti odluke ZAVNOH-a i AVNOJ-a i druge aktualne teme.«¹⁸ Vrijeme trajanja akcije bilo je određeno na tjedan dana prije i tjedan dana poslije 1. svibnja.

Nekoliko dana prije 15. 4. 1944. upućeno je partijskim organizacijama Uputstvo CK KP Hrvatske o formiranju odbora Jedinствene narodne oslobodilačke fronte (JNOF). Iz izvještaja KK Novi od 28. 4. vidi se da su komiteti imali zadatak da formiraju Biro kotarskog komiteta radi unapređenja rada komiteta. U dotadašnjoj praksi, budući da članovi komiteta nisu mogli uvijek biti na okupu, sekretar komiteta često je bio u situaciji da sam donosi vrlo krupne odluke. Formiranjem biroa od 3 člana takva praksa manje je dolazila do izražaja. Biro je imao skoro uvijek mogućnost da se, ukoliko nije na okupu, u slučaju potrebe sastane u najkraće vrijeme. U izvješ-

taju se kaže da se »...predviđa kooptirati drugaricu Rikicu (Anka Skočilić) i osnovati biro u koji bi ušli Blaž (Kalafatić), Jure (Brozičević) i Zdravko (Pađen).«¹⁹

Već u svibnju na teritoriju kotara Novi dolazi do znatnih promjena na slobodnom teritoriju Krmpota. Čim su jedinice NOV napustile taj teren, neprijatelj je počeo upadati, klati i pljačkati, tako da je nastao veliki strah u narodu. Neprijatelj iz ustaškog gnijezda u Krivom Putu među narod ubacuje i razne parole. »Pojavile su se i konfidentske veze između Krmpota i primorskih sela koja su povezana sa Krivim putem pa čak do Senja. ... U samim Ledenicama je mnogo bolje stanje. U Ledenice, (Polje) pop Očić pokušavao je izdavati neke krsne listove narodu, s-tim ako naiđe neprijatelj da u narod neće dirati. Istog smo pozvali na odgovornost da nesmi ništa izdavati bez znanja NOO Ledenice«, kaže se u izvještaju KK Novi od 17. V 1944.²⁰ U nastavku ovog izvještaja za situaciju u mjestu Novom kaže se da su pojačali vezu i da dostavljaju više štampe, ali da se ona još uvijek dovoljno ne čita; da je ponovno osnovan ustaški odbor od nekih staraca koji su položili prisegu (zakletvu). Kao najvažnija vijest ističe se da su, »... ovih dana doznali da se osniva odbor HSS-a, u taj odbor ušli su Juraj Kraljić, Vildanger Miškatović i još nekoji. Za situaciju u Bribiru kažu da se stalno mijenja, »... tako da tek stvari sve sredimo, te odmah iza toga neprijatelj spretno ubacuje osjetljive parole. Danas možemo slobodno reći da je politička situacija u Bribiru najbolja na našem kotaru. Ovih dana ustaške vlasti preko tih kolebljivih ljudi hvataju vezu i traže da dođe jedna bribirska delegacija kod ustaških vlasti da bi se dozvolilo narodu da dođe ponovo u svoja sela. Mi smo im rekli to pak nikako ne može.« Na kraju izvještaja stoji da je »drugarica Rikica kooptirana u KK KPH Novi.«²¹

Na području crikveničkog kotara, situacija se znatno popravila od prošlog sastanka, kaže se u izvještaju od 5. 5. 1944. (Opširniji izvještaji pisani su jednom mjesečno, obično poslije održanog sastanka KK ,op. a.) »U kotaru se osjeća polet u radu i čvršće zbijanje uz NOB. Tome je pored većeg angažiranja partijskih i ostalih organizacija u pokretanju raznih akcija, doprinjeo i povoljan razvitak političke situacije u nas i u svijetu. Najteže je još uvijek ekonomsko stanje.«²² Okružni komitet 9. 5. 1944. obavještava sve kotarske komitete da je neprijatelj poduzeo ofanzivu na Istru, Sloveniju i Kastavštinu gdje ubija civile i pali sela. Istovremeno daje upute radi zaštite naroda. Osam dana kasnije KK Crikvenica izvještava Okružni komitet da je 14. i 15. svibnja održana prva omladinska konferencija kotara Crikvenica na oslobođenom teritoriju. Konferenciji je prisustvovao i priličan broj omladine iz pozadine, te drugova iz vojske. Devetnaestog svibnja KK Crikvenica obavještava Okružni komitet: »Jučer 18. ov. mj. odpeljali su švabe sve trabakule, barke, kajice i sva plovna vozila iz mjesta Klimno, Šilo, Sv. Marak, Resike i Vrbnika.« Sve barke i ostalo koncentrisali su između Sv. Jakova i Sv. Jelene uz obalu gdje se lupaju i već ih je dosta potonulo. U sv. Jakovu napravili su istu stvar. 16. V. osam crikveničana otpremljeno je u vojsku — Senj, svi ljudi četrdesetih godina, a 17. V. nestao je iz Crikvenice ustaški poručnik za kojega se kaže da je navodno surađivao sa NOV. Dopisom od 13. V. KK Crikvenica obavještava Okr. komitet da su »doznali od jednog domobrana da se sprema mobilizacija svih muškaraca u oba kotara«, a ako ne uspiju s mobilizacijom onda će pljačkati sve do čega stignu. U dopisu se kaže i to, »da se sprema doći 30 domobrana u našu

NOV.«²³ Iz ovakvih i mnogih drugih vijesti, te svakodnevnih akcija neprijatelja stvarana je prilična zbrka kod naroda, naročito u mjestima gdje je rad naših aktivista bio slabiji. Naime, svojom svakodnevnom surovom aktivnošću, okupator je kod jednog dijela stanovnika ostavljao dojam dobro organizirane i jake vojne snage. A, razni protivnici naše NOV i NOP-a uopće, priznavali su, da se ona bori za pravednu stvar, ali bez neke velike pomoći sa strane nije u stanju da nas konačno oslobodi, govorili su oni. Tome su svakako mnogo pridonosili i dezerteri, između njih posebno oni koji su, da bi sebe opravdali, širili svakojake izmišljotine o NOV. S druge strane ni rad Mačkovih ljudi nije bio u toj situaciji baš besplodan. Oni u svojoj propagandi nisu istupali otvoreno protiv NOB-a, ali su svojom taktikom čekanja i ubacivanjem raznih parola, podgrijavali u narodu dilemu da li ima smisla boriti se i podnositi tolike žrtve, kada će o našoj sudbini i onako odlučivati veliki. Sve to najbolje potvrđuje ocjena izrečena na sastanku Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje 21. svibnja 1944. godine, za kotar Crikvenicu:

»Narod cijelog kotara obraća veću pažnju otvaranju druge fronte negoli našoj NOB-i. Osjeća se izvjesna zabrinutost zbog zastoja Crvene armije. Narod se veoma boji suše. Crikveničana ima u NOV 140, a 113 dezertera, Sv. Jelena ima u vojsci 65 ljudi, a 41 dezertera, dok Sv. Jakov imade svega 35 ljudi (u vojsci), a 62 dezertera.«²⁴ Što se tiče kotara Novi u ovom istom izvještaju se kaže da je...« situacija povoljna izuzev samog mjesta Novog, koji je nedovoljno povezan i neobavješten. Krmpočani gube povjerenje u vojsku kada ona napusti teritorij njihove općine. U Ledenicama se osjeća izvjesno popuštanje i strah od Nijemaca... Politička situacija u Bribiru je dobra. Pogrešna podjela pomoći, oneraspoložila narod. Švapski teror je strahovit i svirep. Narodu je potrebna pomoć, a osjeća se potreba i življeg političkog djelovanja.«²⁵

Ocjenjujući rad partijskih organizacija i političku situaciju, kotarski komitet Crikvenica na svom sastanku 5. 6. 1944. konstatira: »Političko djelovanje naših organizacija jest dosta slabo. Dok je nama sa naše strane onemogućeno nalaziti među narod radi stalne kontrole neprijatelja.« To se naročito odrazilo na mobilizaciju, posebno u Crikvenici, gdje se na poziv neprijatelja prijavilo i dovedeno u neprijateljsku vojsku 30—40 ljudi. Iz tog se zaključuje da »... narod prem nije protivan NOP-u, posmatra stvar vrlo slabo, gledajući sporedno u koju vojsku išli da išli. ... Zbog teške ekonomske situacije šverc je uzeo velike razmjere tako da već ima dosta novih milionera i sve više siromašnih porodica.« Najteže stanje u ekonomskom pogledu u to vrijeme bilo je u Selcima odakle je oko 40 žena i omladinki otišlo u Slavoniju da rade za hranu. Ni u ostalim mjestima situacija nije bila mnogo bolja. To u izvjesnoj mjeri potvrđuje i slijedeći primjer. Iz raznih mjesta kotara, 1. VI došlo je više žena da traži propusnicu za odlazak po hranu, a kada nisu odmah mogle dobiti propusnice, pootvarale su prozore i demonstrativno vikale: »I toj će vlasti doći kraj.«

U izvještaju s tog sastanka poslanog Okružnom komitetu, govori se da su u Crikvenici među domobranima osnovali komitet od 4 člana, da je ukupno obuhvaćeno 15 vojnika i da su pred njih postavljeni konkretni zadaci, te da nastoje to isto učiniti među legionarima. Dalje se govori da je pristup Crikvenici otežan i zbog toga što je opletena žicom a i nagazne mine su postavljene na pojedinim mjestima. Za Petra Manestra se kaže da on i nje-

gov nećak Boris Manestar imaju svoje poduzeće i da u Karlovcu i Zagrebu rade bunkere te vrbuju ljude za rad i ometaju mobilizaciju za NOV. Kako se vidi iz analize, rad partijskih organizacija je dosta različit s obzirom na njihov sastav, zbog vrlo čestih promjena uslijed hapšenja, pogibije ili odlaska u NOV pojedinih članova. Novoprimiteljni članovi KP nisu uvijek imali potrebno znanje ni iskustvo. Iz izvještaja se daje zaključiti da su u to vrijeme na području kotara djelovala i dva općinska komiteta KPH i to u Crikvenici i Grižanama.

Kao što smo već rekli 1944. godina bila je godina borbe za punu afirmaciju NOB-a i njeno priznanje u saveznika, ne samo na vojnom nego i političkom polju. Prvi potez s tim u vezi učinjen je krajem 1943. na konferenciji u Teheranu kada su »velika trojica« priznali narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije kao ravnopravan faktor antihitlerovske koalicije. Međutim, tada je još uvijek ostalo otvoreno pitanje priznavanja političkih i državnih ustanova nove Jugoslavije, jer su saveznici u svojim planovima imali predviđeno da jugoslavenskim narodima vrate kralja Petra i sačuvaju monarhiju kao oblik vladavine. U tom cilju je i data britansko-sovjetska inicijativa za stvaranje zajedničke vlade, kao najbolji put za ostvarenje takvih zamisli. Rukovodstvo NOP-a nije međutim, ni jednog trenutka bilo spremno, na takve ustupke koji bi doveli u pitanje tekovine revolucije. To stajalište rukovodstva NOP-a osigurano je već u prvom sporazumu, kojeg je Nacionalni komitet zaključio u lipnju 1944. godine s Ivanom Šubašićem, budućim predsjednikom jugoslavenske vlade u emigraciji. Sporazum obavezuje Šubašića da njegova vlada bude sastavljena od ljudi koji se nisu kompromitirali u borbi protiv NOP-a, kao to da će priznati tekovine NOB-a i organizirati pomoć NOV. Nacionalni komitet se obavezao da, dok traje rat, neće zaoštravati pitanje kralja i monarhije.

Taj sporazum naišao je na opće odobravanje pripadnika NOP-a u zemlji i svih slobodoljubivih i patriotskih snaga, a ni narod vinodolskog kraja nije bio izuzetak. Naprotiv, iz izvještaja kotarskih komiteta vidi se da je »Sporazum Šubašić — Tito narod primio oduševljeno.«²⁵

Partija je u tom razdoblju, a i sve do kraja krata, imala pune ruke posla. Osim mnogih svakodnevnih zadataka, organizacione, ekonomske i političke prirode, što ih je nametao svakodnevni život, jedan od prioritetnih zadataka bio je upoznavanje ne samo aktivista, nego i svih stanovnika, s odlukama II zasjedanja AVNOJ-a, III zasjedanja ZAVNOH-a, sporazuma Tito — Šubašić i drugih dokumenata vezanih za stvaranje nove Jugoslavije na unutrašnjem i vanjskom planu. Trebalo je da široke mase naroda shvate pravilnost partijske politike kroz liniju narodnooslobodilačke borbe i svu dubinu revolucionarnog preobražaja koji je dobio svoj puni izraz u NOO-ima i predstavničkim, zakonodavnim i izvršnim tijelima, zaključno s AVNOJ-em i NKOJ-em, kao istinskim predstavnicima narodne revolucionarne vlasti. Bez takvog poimanja stvari teško bi bilo pratiti cijelu diplomatsku i ostalu aktivnost za priznavanje nove Jugoslavije i pripojenje onih dijelova koji su Rapalskim ugovorom 1920. godine bili otrgnuti i pripojeni tuđinu.

Usporedno s upoznavanjem naroda o postignutim uspjesima na stvaranju nove Jugoslavije, bilo je potrebno neprekidno objašnjavati potrebu jačanja NOV-a, kao glavnog nosioca oslobođenja zemlje i garanta izvojevanih tekovina. Takva objašnjavanja tražila su od partijskih i ostalih aktivista dobro poznavanje vojnopoličkih prilika u zemlji i svijetu. To je bilo uto-

liko potrebnije što su se događaji veoma brzo odvijali. Dobro napredovanje Crvene armije na Istoku i angloameričkih armija na Zapadu, stvaralo je u narodu psihozu skorog završetka rata. Koliko god je to bilo dobro u to vrijeme za podizanje morala, toliko je moglo biti opasno ako se sva ta zbivanja ne bi pravilno objašnjavala i stalno ukazivalo na to da ne treba gajiti iluzije o skorom završetku rata.

Kako su se ta zbivanja odražavala na terenu Vinodola može se najbolje vidjeti iz izvještaja koje su kotarski komiteti slali Okružnom komitetu Partije. Tako Kotarski komitet Novi, o političkoj situaciji na svom terenu 14. 7. 1944. pored ostalog kaže: »Situacija koja se razvija u međunarodnom opsegu na vojnom i političkom polju, a u korist demokratskih strana, nije se odrazila na našem kotaru kako bi trebalo. Na II. front gleda se nekako sa nepovjerenjem, dočim na ofanzivu Crvene armije sa punim povjerenjem. Na Saveznike se gleda sa nekim ogorčenjem, jer da su oni krivi da rat duže traje i da će ući u zimu.« Dalje se govori o tome da »svake nedelje i blagdani održavaju masovne sastanke po selima gdje to prilike dozvoljavaju. Mali pripremni kurs, koji sami održavamo pokazuje prilične rezultate, jer se drugovi bar a pojedinim stvarima upoznaju, a koje su im bile sasvim nepoznate.« U kritičkom ovrtnu na rad članova Komiteta i stanje na terenu kaže se da su se pojedini članovi komiteta neodgovorno odnosili prema radu i da nisu davali dovoljno pomoći partijskim jedinicama. Konstatuje se da je najslabije stanje u krmpotskim partijskim jedinicama, jer se kod njih ne osjeća skoro nikakva odgovornost. Za takvo stanje kritizirani su članovi komiteta koji su bili na krmpotskom terenu a nisu pružali pomoć partijskim jedinicama. U tom izvještaju kaže se na kraju i sljedeće: »Uspjelo se u Povilama oformiti NOO kao i odbor AFŽ-a, mislimo da će se kroz kratko vrijeme uspjeti i u Klenovici.«²⁷ Za stanje na crikveničkom kotaru u izvještaju Kotarskog komiteta od 26. 7. 1944. piše:

»Na cijelom kotaru osjeća se zabrinutost naroda u pogledu ishrane, toliko ne u Vinodolskim mjestima, koliko uz obalu gdje imade i teških slučajeva i problema, te se često postavlja pitanje svršetka rata, bojeći se da se rat nebi zavukao u zimu. Po ovom se narodu tumači, kako je stvarno potrebno da se i najgore izdrži, te ga se priprema na najteže. ... Po pitanju sporazuma Šubašić — Tito. U mnogim mjestima nije narodu jasno, te se osjeća bojazan povratka Kralja, jer ga narod stvarno mrzi, a pošto mu nije jasna stvar misli da će nas stvarno neki prevariti. Pošto je ovo česta pojava narodu se tumači III zasjedanje ZAVNOH-a, II zasjedanje AVNOJ-a, te Teheranska i Moskovska konferencija i Atlantska povelja. Kako je to u stvari jakost Narodnooslobodilačkog pokreta i njegove politike.«²⁸

Dalje se u izvještaju iznosi kako narod oduševljeno prati akcije Crvene armije a na Angloamerikance negoduje da idu suviše polako. Zatim da okupator po terenu krstari stalno dok je stanovništvu slobodno kretanje od 8 sati u jutro do 8 sati večer. Kako je narod ogorčen na ustašku vlast i njenog predsjednika u Crikvenici natporučnika Lončarića i ustaškog logornika Vukelika-Kapu, jer od onih koji trebaju propusnicu za Zagreb ili Slavoniju radi nabavke hrane, traže po pola kg masti ili masla. Takođe se kaže da je prilikom proslave Pavelićeva rođendana ravnatelj škole u Crikvenici apelirao na djecu da djeluju na roditelje i braću da se svi oni koji su se odmetnuli vrate i istaknuo: »Pavelić je dobro mislio da uredi svoju zemlju, ali pošto nam nisu prilike dozvolile partizani su iskoristili i ometaju rad.«²⁹

Veliki uspjesi našeg NOP-a postignuti na vojnom i političkom polju te porazi fašističkih armija na istočnoj i zapadnoj fronti, tjerali su neprijatelje nove Jugoslavije na međusobno zbližavanje i povezivanje. Najreakcionarniji dio HSS-a s Mačekom na čelu stvara savez s ustašama a ovi sa četnicima. Njima se pridružuju i sve ostale reakcionarne snage propalih političkih stranaka i grupa. Tako se sve više zbijaju redovi reakcionarnih snaga protiv NOB-a i njenih tekovina. Sve te snage u to vrijeme naročito su se bile okomile na sporazum Tito — Šubašić u čemu su nerijetko dobivale podršku i u zapadnoj štampi. Upozoravajući na to, OK KPH za Hrvatsko primorje 1. 8. 1944. u svom pismu kotarskim komitetima između ostalog kaže:

»U nekim našim listovima i preko raznih agencija objavljeno je širokoj javnosti, da je došlo do sporazuma između Tita i kraljevske vlade, a jedan neslužbeni engleski novinar dao je izjavu, da su obje strane napustile dosadašnje stanovište, i da su se sporazumili po svim pitanjima.

Narodu treba objašnjavati da Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije sa drugom Titom na čelu nije pregovarao sa nikakvom vladom, nego da je pregovarao sa dr. Šubašićem, a da do tada dr. Šubašić bio je samo nosioc mandata za sastav vlade.

Na tom sastanku, došlo je do sporazuma da se vani formira takva vlada, u koju će ući dva člana NKOJ-a i od ljudi, koji se nisu nikada i ničim ogriješili o NOB-u. Što se tiče gore navedenog da su neki listovi i agencije objavili da je došlo do nekakvih napuštanja stanovišta sa obje strane, to je netočno.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije svoje stanovište nije napustio niti za jedan milimetar. Čitavi sporazum tekao je u duhu odluka II zasjedanja AVNOJ-a i prema odlukama II zasjedanja došlo je do sporazuma.

Novoformirana vlada u inostranstvu nije jednaka Purićevoj i drugim bivšim izdajničkim vladama. ... Ovaj sporazum i formiranje nove vlade, je jedan od velikih uspjeha linije NOP-a, kao takav treba ga popularizirati.«³⁰

Dalje se ističe da treba imati u vidu da je to privremeno stanje dok se ne stvore uvjeti za formiranje jedinstvene vlade nove Jugoslavije. Također se podvlači da je NKOJ-e jedini i pravi legitimni predstavnik našeg naroda, jer ga je narod preko svojih sastanaka, zborova i mitinga širom zemlje prihvatio i priznao te tražio i traži »od naših velikih saveznika da Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije dobije službeno priznanje.«

Takva pismena reagiranja partijskih foruma bila su popraćena i redovnim prisustvovanjem njihovih članova sastancima kotarskih komiteta te partijskim organizacijama i skupovima s narodom.

Iako je ovaj rad ograničen na djelovanje partijskih organizacija Vinodola, neće biti na odmet da pogledamo što se na širem planu događalo u Jugoslaviji i oko nje u posljednjoj godini drugog svjetskog rata. U tome će nam najbolje pomoći neki dijelovi iz pisama druga Tita, što ih je on uputio Staljinu, Molotovu i Dimitrovu, u srpnju 1944. godine. (Ta su pisma ove godine dobijena iz SSSR-a i nalaze se u Arhivu CK SKJ i Vojnoistorijskom institutu u Beogradu. Neke fragmente iz tih pisama objavio je Vjesnik, 17. ožujka 1985. na strani 5. pod naslovom »Tri Titova pisma«.) Iz tih pisama se vidi kako je Tito tada ocjenjivao ali i reagirao na miješanje sa strane onih kojima nije odgovarala samostalnost NOB-a. Obraćajući se Staljinu,

najprije mu čestita na najnovijim pobjedama Crvene armije, ističe značenje Sovjetske vojne misije za razvoj NOB-a te ukazuje da je našoj NOV potrebno mnogo više oružja i hrane ,od onoga što su dosad slali saveznici, i nastavlja:

»Te potrebe rastu sa porastom naše vojske i više jer hiljade novih dobrovoljaca čeka da ih se naoruža, naročito u Srbiji. S obzirom na politiku Engleza prema Srbiji, gdje se na sve moguće načine nastoji pojačati pozicije pristalica kralja, odnosno četnika a oslabiti naše pozicije, mi ne možemo računati na neku efikasnu pomoć od strane Saveznika. Baš ovdje bit će nam potrebna najveća vaša pomoć da bi mogli što prije riješiti pitanje Srbije, koje je za nas vrlo važno, jer od toga zavisi konačan uspjeh u stvaranju demokratske federativne Jugoslavije.«

Nakon toga Tito izlaže Staljinu da s lakim naoružanjem, kojim je naoružana naša vojska, nije moguće voditi uspješno frontalne borbe. »Našoj vojsci potrebni su tenkovi i avioni, a Englezi na sve načine žele usporiti formiranje takvih jedinica. Nije problem u avijatičarima i tenkistima, potrebna je samo oprema.« Po tom ukazuje na to da je Staljinu sigurno jasno u kakvoj se situaciji nalazi Jugoslavija, kada se sa raznih strana nastoje miješati u njene unutrašnje stvari, a ona mora voditi računa da ne zaoštri odnose sa saveznicima. U takvoj situaciji svaka pa i najmanja pomoć SSSR-a dragocjena je kaže Tito i nastavlja:

»Saveznici do sada još nisu pred nas postavili pitanje njihovog iskrcavanja na teritoriju Jugoslavije. Moram da kažem da takvo iskrcavanje nam nebi bilo drago, jer sam uvjeren da će nam praviti neprilike u zemlji, zbog čega bi moglo dolaziti do raznih sukoba. Ali ako dođe do pregovora o iskrcavanju mi ćemo predložiti da to budu što manje snage i ako se prihvati u glavnom na sektoru Istre i Hrvatskog primorja. 15. o. m. ja sam se odlučio da idem na sastanak sa Vilsonom u Italiju, jer on to traži već nekoliko puta i na kome će govoriti o vojnim stvrima. U slučaju iskrcavanja mi nemožemo pristati na njihovu ma kakvu vojnu ili civilnu vlast u našoj zemlji, koju saveznici uspostavljaju tamo gdje dolaze, jer kod nas postoji kako vojna tako i civilna vlast. Isto tako nećemo pristati da bilo kakva naša jedinica bude pod njihovom komandom. To govorim zbog toga što jer mije Šubašić javio da oni žele ratnu mornaricu, koju treba da predaju nama, zadržati pod komandom engleskog admiraliteta.«

Na kraju pisma Tito izražava želju da dođe u Moskvu, jer ima mnogo krupnih pitanja o kojima bi želio osobno razgovarati sa Staljinom. U pismu Staljinu, Tito je iznio glavne probleme s kojima se tada suočavala nova Jugoslavija, dok je u njegovom pismu Molotovu težište na prikazivanju političkih prilika u zemlji i upozoravanju na zakulisne igre oko uređenja balkanskih zemalja po završetku rata, u čijem je centru bila Jugoslavija, a zatim kaže:

»Vijest o sporazumu imala je u raznim krajevima Jugoslavije različit odjek. U Sloveniji i Hrvatskoj nastala je prilična zabuna u narodnooslobodilačkom pokretu, jer se smatra da je to izvjesna pobjeda kralja, koji je u ovim krajevima tako omražen da se njegov povratak neda ni zamisliti. U Srbiji sporazum nije učinio neki veći utisak, jer skoro sva srpska reakcija ide zajedno s Nijemcima i samo jedan mali dio četnika počeo da se koleba i prelazi na stranu n.o. vojske. U Srbiji je velika većina naroda na strani narodno oslobodilačkog pokreta i jedino veliki teror i do nedavno naša vojna

slabost u toj pokrajini bili su uzrok da se ustanak nije razvio kao i u ostalim djelovima Jugoslavije. Danas je situacija već druga. Narodno oslobođilačka vojska brzo raste i ako budemo dobili na vrijeme oružje, mi ćemo imati u Srbiji za kratko vrijeme ne manje od 10 divizija.« Iza toga odmah dodaje:

»Iz posljednjih depeša Šubašića jasno se vidi da im je taj sporazum sa nama trebao samo zato, da ojačaju kraljeve pozicije u Srbiji. Pogreška Šubašića, po mome, jeste u tome što on suviše gleda na to što misle i govore svi oni propali političari koji se nalaze u emigraciji i koji su se izredali u ranijim vladama. Mi smo predložili Šubašiću da on izgubi iz vida svaku kombinaciju sa tim ljudima, kao i sa ljudima Draže Mihajlovića u zemlji, jer bi to potpuno onemogućilo našu suradnju. U mjesto toga predložili smo mu da se iz Srbije pozovu par poštenih srpskih političara, koji bi mogli ući u vladu. Bivši ban Slovenije Marušić (Drago) i Srbin Sreten Vukosavljević već su stigli na naš poziv u Italiju, i prema sporazumu sa Šubašićem, na naš zahtjev su spremni da uđu u vladu, iako nerado, naročito zbog zakletve koju moraju polagati kralju.«

U zaključnom dijelu pisma drug Tito govori da neće biti nikakve štete ako se formiranje te vlade što je moguće više odulji. To može biti samo korisno za učvršćenje pozicija narodne vlasti u Srbiji. Saveznicima je stalo do toga da Šubašić što prije stvori bilo kakvu vladu, a ono što on najviše može da učini je da stvori malobrojnu vladu, u inozemstvu koja bi surađivala s nacionalnim komitetom. Britancima međutim, to nije po volji. Oni na svaki način žele dovući u Jugoslaviju kralja još prije završetka rata i da on uz pomoć ustava, što je donijet po diktatu njegova oca bez učešća narodnih predstavnika, zavlada u Jugoslaviji ili barem u Srbiji. Radi svega toga rukovodstvo nove Jugoslavije pridaje veliko značenje približavanju Crvene armije Balkanu, jer u tome vidi mogućnost da se spriječi ostvarenje nekih dalekosežnih savezničkih ciljeva.

Koliko je Tito tada dobro procjenjivao situaciju i naslućivao pojedine namjere s raznih strana potvrđuje i Churchillov brzoglasni savezničkom komandantu za Sredozemlje, upućen u ljeto 1944. a objavljen tek nakon rata. U njemu je Churchill tada pisao:

»Mislio sam da imate 5000 britanskih vojnika na otoku Visu. U tom slučaju bilo bi prirodno da se kralju dodjeli stan u britanskom sektoru ako ikada dođe na otok Vis. Ne želim da bude zavisian o Titu, jer konačno to je njegova vlastita zemlja. Neće škoditi ako Tita zamolimo da garantira za njegov položaj, ali ne kao uslugu, kralj ima pravo da ode tamo, a mi bismo bili dovoljno jaki da ga zaštitimo.«

Jugoslavenski narodi u svojoj trogodišnjoj borbi stvorili su NOV s više od 300 tisuća boraca i postali nezaobilazan faktor u računicama saveznika, u zajedničkoj borbi protiv fašizma. I umjesto da im se pomogne da izvojevane tekovine učvrste i proklamirane ciljeve u odlukama AVNOJ-a privedu što bezbolnije kraju, čine mi se na tom putu razne teškoće. Tako, pored onoga što je već rečeno, u pismu Molotovu drug Tito se žali da saveznici iskorištavaju teško ekonomsko stanje Jugoslavije i nastoje za opskrbu vojske i gladnih krajeva dobiti političke ustupke. Osim toga ukazuje i na to da »rukovodioci nove jugoslavenske države koja se još stvara imaju već teškoća sa susjednim zemljama, čak i sa narodnim pokretima kao npr. u Grč-

koj i Bugarskoj.« O ovim posljednjim pitanjima opširno piše Dimitrovu, sekretaru Komunističke internacionale, ali mi nećemo ulaziti u to jer prelazi okvir naše teme.

Sva ta pitanja o kojima je Tito pisao Staljinu i Molotovu, nalazila su odraza i na vinodolskom području. Izražavala su se u različitoj oštini, ovisno o njihovoj aktualnosti u datoj situaciji ali i od objektivnog stanja na terenu. Tako se u izvještaju KK Crikvenica od 31. 8. 1944. kaže da je u povodu sporazuma Tito — Šubašić, među narod ubačena parola »...kako će nam doći kralj i kako smo se mi zapravo borili zabadava.«³¹ Kod pojedinaca koji su bili veliki pristalice kralja osjeća se da pomalo i danas naginju na njega. Kod većine nroda osjeća se strah »da će im se vratiti kralj.« Međutim, pošto su održani sastanci i skupovi s narodom na kojima im je objašnjen sporazum Tito — Šubašić, odluke AVNOJ-a i ZAVNOH-a te vojna i politička situacija u svijetu i u zemlji, osjeća se zadovoljstvo. Posebno su na cijelom kotaru, na narod povoljno djelovali vojni uspjesi na Istoku i otvaranje drugog fronta u Francuskoj te uspjesi naše NOV, kao i »sastanak Maršala Tita sa Čerčilom u Italiji, kapitulacija Rumunjske itd.«³² Dalje se u izvještaju govori o radu na formiranju seoskih, mjesnih i općinskih odbora Narodno-oslobodilačke fronte (NOF-e, povratku 23 dezertara u NOV, te o radu komiteta i partijskih organizacija na terenu. U dijelu izvještaja o radu organizacija kaže se »...da drug Marušić Ljubo, sekretar ima naskoro da otiđe sa ovog terena u komitet je kooptiran drug Marijan Štajduhar, ranije član Mjesnog komiteta Crikvenica... Komitet kao cjelina još uvijek nije zadovoljio, osjeća se nedovoljna samoinicijativa u radu i nedovoljno pažnje za sopstveno izdizanje.«

I na području kotara Novi radilo se u to vrijeme na objašnjavanju odluka II zasjedanja AVNOJ-a, III zasjedanja ZAVNOH-a, sporazuma Tito — Šubašić, organiziranju odbora NOF-a, kao i na tekućim zadacima u partijskoj organizaciji. U izvještaju od 6. 8. 1944. o radu na tim pitanjima se kaže: »Narod se dosta upoznao naročito u Bribiru, Zagonu i Ledenicama, dok u Krmpotama i Novom manje. Odluke kao i sporazum se još uvijek narodu tumače. Na učvršćenju partijskih jedinica malo je učinjeno, jer nam je težište rada bilo stvaranje NOF-e, kao najprvi i najvažniji zadatak. Također SKOJ-u nije pružena pomoć kako smo to bili postavili. Zadatak čišćenja Partije u Krmpotama smo izvršili, jer su izbačena 4, a od toga 1 na 3 mjeseca.«³³ Dalje se govori da su na sastancima prorađivali »Nacionalno pitanje« od Tita i liniju NOB-a, da narod s velikom pažnjom prati događaje na frontama saveznika i u nas, da to ima veliki uticaj i da u narodu postoji dojam o skorom završetku rata. Stanje se u Krmpotama mnogo popravilo otkad neprijatelj ne upada na taj teren tako često kao prije. Za situaciju u Bribiru se kaže da neprijatelj svakodnevno sve više pljačka i da su zadnjih dana 3 civila strijeljana. Takođe se kaže da je interes za stvaranje NOF-a velik, da je održana Kotarska konferencija NOF-a, a i izbori u nekim općinama su održani, dok su u ostalim u toku. Na kraju obavještavaju OK KPH za Hrvatsko primorje da su druga Dugog (Andrija Toljan) premjestili za tajnika Kotarskog NOO-a a da je drug Zdravko (Pađen) primio dužnost organizacionog sekretara komiteta. Možda je još ovdje interesantno dodati iz izvještaja OK KPH za Hrvatsko primorje od 7. 8. 1944. ocjenu da se na čitavom okrugu situacija vidno popravlja, premda su još uvijek teške ekonomske prilike. Naročito zadovoljstvo se kod naroda opaža »...kada vide

kako saveznički avioni lete a ponekad i bombardiraju Sušak, Crikvenicu, Senj, Krk, Rab i ostala mjesta gdje okupator ima svoje posade.«³⁴

U to vrijeme narod je gajio nade da bi moglo doći do savezničkog iskrcavanja u Hrvatskom primorju i do konačnog oslobođenja ovog kraja. O tome govori i jedan od izvještaja KK Novi od 8. 9. 1944. u kome piše da se »...posljednjih nekoliko dana pročulo o nekim većim operacijama na našoj obali. Prije nego smo mi nešto o tome čuli narod je već o tome govorio i to na oslobođenom, a malo iza toga na neoslobođenom teritoriju, tako da je narod nekoliko noći čekao po vrhovima početak iskrcavanja. Vrlo neugodno je ispalo što se govorilo i o nekim datumima a pošto su ti prošli, počelo je opadati veselje, u skoro oslobođenje Primorja koje je bilo u velike zavladało.«³⁵ Ništa se ne govori o izvoru tih vijesti. Međutim, pošto nije došlo do iskrcavanja saveznika odmah je u narodu počelo negodovanje prema njima. Narod je bio načistu da je oslobođenje zemlje blizu, naročito od kada je Crvena armija stupila na naše tlo, ali je očekivao da će to sa zapada učiniti i Angloamerikanci. Dalje se u izvještaju govori da se neprijatelj počeo sve više dizati iznad Bribira i da su poginula dva partizana i drugarica Dragica Jurčić, član Općinskog NOO-a Bribir, a u bribirskim selima prema Novom, ubijeno je pet a teško ranjena jedna osoba. Ovakva situacija stalnih represalija i ubojstava, teškoće u ishrani i pomisao da bi rat mogao ući i u četvrtu zimu, veoma teško je padala ovom napaćenom narodu. To su bili i osnovni razlozi njegova negodovanja protiv saveznika.

Da je u to vrijeme vladala psihoza skorog oslobođenja vidi se i iz dopisa Okružnog komiteta od 3. rujna 1944, upućenom svim kotarskim komitetima, gdje se daju uputstva za rad u 11 točaka. Ovdje ćemo navesti samo uvodni dio i točku 11. dopisa, jer to dovoljno ilustrira suštinu čitavog teksta. Evo tih dijelova:

»Kako su se približili dani oslobođenja našeg okruga to bi vas predhodno upozorili na neke pojedinosti, pa da bi se tih navedenih točaka pridržavali.

Po kapitulaciji Italije naši K.K. nisu se bili snašli, svi su rješavali sve, svi su trčali bez ikakvog plana, pa su svi odgovarali za sve a niko za ništa.« I dalje u točki 11. stoji:

»Za vrijeme kapitulacije govorilo se na sastancima, to je napravila komanda mjesta, područje Zavnoh itd.

Nama mora biti jasno jedno, da je naša Partija odgovorna pred historijom za ovu borbu, prema tome za nas nije nitko odgovoran, za sve nepravilnosti, koje se dogode, nisu krive nikakve ustanove, krivi ćemo biti mi komunisti. Iz ovoga svega vidimo da za sve što se dogodi na Vašem terenu odgovarati će K.K.«³⁶

U to vrijeme prema podacima iz izvještaja OK KPH za Hrvatsko primorje od 31. 8. 1944. oba kotara djelovalo je 175 članova KP u 29 ćelija i to: na crikveničkom području 14 ćelija sa 73 člana i 5 kandidata, a na novljanskom 15 ćelija sa 102 člana KP i 10 kandidata.³⁷ Upoređujući te podatke s podacima iz siječnja mjeseca za Kotar Novi, vidi se da je broj članova KP porasao za 35 a broj ćelija za 3. Za kotar Crikvenicu takva usporedba nije moguća jer za siječanj nema brojčanih podataka. Da li je broj članova KP bio adekvatan stvarnom raspoloženju za NOB-u i privrženosti toga kraja Partiji i njenoj politici teško je reći. Za takvu ocjenu trebalo bi

imati više elemenata, a prije svega o potencijalnim kandidatima iz redova omladine ali i iz drugih struktura.

Pri gledanju na partijsku organizaciju, u smislu njenog brojčanog jačanja, pomlađivanja pa i osposobljavanja, moraju se imati u vidu barem neki faktori što su utjecali na to. Prvo, zbog masovnog udjela u NOB-u, posebno u NOV-u, od muškog stanovništva ostali su na terenu ili starci ili oni koji su na sve moguće načine izbjegavali NOB-u, izuzimajući aktiviste koji su po odluci Partije ostajali na terenu. Drugo, omladina, naročito muška iznad 18 godina, teško se mogla zadržati na terenu zbog neprijateljske mobilizacije, pa je najvećim dijelom odlazila u partizanske jedinice. Ono što je ostajalo na terenu bilo je obuhvaćeno u SKOJ-u ili USAOH-u, ali su zbog svoje mladosti, bez obzira na njihov rad i zrelost uslijed sektašenja prema njima ostajali izvan partijske organizacije. Sa ženama je bila još gora situacija i pored toga što su one u pozadini bile vrlo aktivne i nosile veliki teret ratnih teškoća. To potvrđuju i podaci u spomenutom brojnom pregledu. Od 73 člana KP na području kotara Crikvenica, bilo je 17 žena, a u kotaru Novi od 102 člana 27 žena članova KP.

U jesen 1944. okupator je nastojao da se svuda, pa i na području Vinodola, što temeljitije mobilizira za popunu svojih sve proriđenijih jedinica. To je, naravno, činio putem svojih ustaških slugu. Kako su oni to radili i kakvi su bili ljudi u toj ustaškoj vlasti neka nam posluži izvadak iz zapovijesti kotarskog predstojnika Lončarića u Crikvenici, od 13. IX 1944. godine:

»Do 15. IX 1944. imaju se svi oni koji žive u ovom kotaru rođeni od 1902. do 1926. prijaviti ovdašnjoj vojnoj misiji na kotaru pismeno ili usmeno. Tko se ne prijavi bit će najstrože kažnjen, ili u slučaju da pobjegne biti čemu 1 član obitelji odveden u konclogor.

Sale je bilo dosta i sada se mora odlučiti — dali će služiti u njemačkoj vojsci, narodnooslobodilačkoj vojsci ili Engleskoj itd.

Da se ne šalim i da nisam mekan kako izgledam, neka vam bude dokaz da sam prošle godine u Kapju ubio vlastitom rukom emigrantskog ustaškog poručnika, koji se nije htio pokoravati mojim odlukama.³⁸

Kotarski predstojnik
Lončarić v.r.³⁹«

Kakvi su bili rezultati te mobilizacije nema u izvještajima podataka, ali se iz njih može zaključiti da je odaziv bio slab. Ljudi su se dovijali na razne načine, sakrivali, zapošljavali na vojnim objektima, kupovali liječnička uvjerenja da su bolesni, itd. Dio njih išao je u partizanske jedinice radije negoli u njemačku vojsku. Međutim, unatoč velikim gubicima na svim frontovima i krah u što mu predstoji, njemački okupator nije popuštao u svom teroru prema narodu i organizacijama NOP-a. Tako se npr. u izvještaju KK Novi od 28. XI 1944. govori da je neprijatelj bibrirsko stanovništvo, koje je bio sabio u dva sela, sada protjerao i iz tih sela. Protjerano stanovništvo smjestilo se u Grižane, Kotor i Selce, bez ičega, jer je neprijatelj sve opljačkao. »Raseljavanjem Bribira mnogo gubimo jer su nam razbijene partijske organizacije i neće više moći djelovati kao cjeline. S druge strane to je jedan naš najbolji narod koji je dao sve od sebe za našu borbu.«⁴⁰

U jesen i zimu 1944/45. godinu, organiziranjem specijalnih jedinica (trupova), dobro uvježbanih za iznenadne i brze napade, okupator je unio veliku neizvjesnost i strah među narod, vojnopozadinske ustanove i društveno-političke organizacije. Osim toga, kako se vidi iz izvještaja Komande Primorskog područja za period od 15. XII 1944. do 1. I 1945. i četnici su dali svoj doprinos pogoršanju ionako teške situacije.

»Narod se mnogo uplašio i to naročito u mjestima Grižane, Bribir, Općina Ledenice i Krmpote, jer su kroz ta mjesta prošli četnici popa Đujića koji su izvršili pljačku, ubijstva i palež nad tim narodom.

Mjesto Bribir sa još dva sela neprijatelj je do temelja uništio. Popalio je sve kuće... U mjestu Triblju kotara Crikvenice banda je ubila 6 ljudi, među njima dvojicu partizana.«...

Nakon toga što su četnici popalili Bribir isti dan došli su ustaše iz Novog da održe govor u kojem su obećali da će ih oni drugi put zaštititi ako četnici budu tuda prolazili. Zatim su nastavili pljačkati. Prilikom prolaza kroz Hrvatsko primorje četnici su govorili narodu da oni idu za Istru dočekati kralja Petra, a onda se zajedno s njim vraćaju, kaže se u izvještaju i nastavlja:

»Banda, odnosno neprijateljski trup u jačini od 120 ljudi koji se nalazi a Novom a povremeno u Crikvenici vrši također pljačku nad narodom Grižana, Bribira, Ledenica i Zagona. Osim toga taj trup u ovom posljednjem mjesecu skoro svakih dva ili tri dana dolazio je u šumu i uznemiravao rad naših organizacija i komandi mjesta. Taj trup izvršio je u vremenu od mjesec dana napade prvo na OZNU za Hrv. primorje, drugi put na Okružni NOO za Hrv. primorje, zatim Kot. NOO Crikvenica, komandu mjesta Crikvenica, dva puta na komandu mjesta Senj i jedan puta na komandu mjesta Novi a i Mošune gdje se nalazi partijski kurs.«⁴¹

U toj situaciji Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje upućuje kotarskim komitetima KPH Sušak, Kraljevica, Crikvenica i Novi pismo da neodložno pruže prvu pomoć i da putem organizacija na svom području pokrenu akciju za daljnje prikupljanje pomoći nastradalom narodu.⁴² »Prema tome u toj teškoj i ostalim sličnim situacijama, narod nije ostajao prepušten sam sebi. Partija je pravodobno poduzimala potrebne mjere da mu pomogne i da, ne odvajajući se od naroda, priprema sebe i narod za savlađivanje i najtežih situacija.

Koncem 1944. godine na području kotara Crikvenice i Novoga djelovalo je 27 partijskih ćelija s ukupno 187 članova KPH i to: kotar Crikvenica sa 13 partijskih ćelija i 83 člana KP, od toga 78 radnika, 3 obrtnika, 1 namještenik, 1 intelektualac i 4 kandidata. Po nacionalnom sastavu svi su Hrvati.

Kotar Novi: 14 partijskih ćelija s ukupno 104 člana KP. Od toga 65 radnika, 31 seljak, 3 obrtnika, 2 namještenika, 3 intelektualca i 4 kandidata. Nacionalni sastav: 103 Hrvata i 1 Srbin.«⁴³

Ulaskom u 1945. godinu politička i ostala situacija na području oba vinodolska kotara ostala je u osnovi ista. Neprijatelj je i dalje svakodnevno krstario terenom, pljačkao, hapsio i ubijao narod po selima. U šumskom predjelu i dalje je nastavio s napadima na društveno-političke organizacije i vojno-pozadinske ustanove. Zbog takve situacije okružni komitet s još nekim ustanovama morao se premjestiti u Gorski kotar (Lokve), a Komanda Primorskog područja premjestila se u Mrkopalj. Ostale organizacije i usta-

nove NOP-a ostale su i dalje u šumskom predjelu vinodolskog područja. Dio tih organizacija bio je smješten i u gornjim ledeničkim zagonskim i krm-potskim selima, koja su bila slobodna, iako je i u njih neprijatelj često na-vraćao. Već dotad teško ekonomsko stanje još se više zaoštrilo, što je par-tijskim i ostalim organizacijama stvaralo mnogobrojne probleme. Narod je masovno tražio od naših i ustaških vlasti propusnice za odlazak po hranu izvan tog teritorija. Takva situacija pogodovala je švercerima koji su se bili prilično razmahali naročito u Crikvenici i Novom. Švercerskim kanalima dje-lovao je i neprijatelj ubacivanjem svojih ljudi radi prikupljanja podataka o NOV i širenja raznih neosnovanih glasina. U to su bili najviše uključeni razni bivši trgovci ali i pojedini propali političari građanskih stranaka. To se najviše osjećalo na teritoriju oslobođenog dijela kotara Novi, kanalima Novi—Ledenice i Senj—Krm-pote.

Sve je to tada utjecalo i na rad dobrog dijela partijskog članstva pa i na rad komiteta. Naime, teška ekonomska situacija i velika agresivnost neprijatelja dovela je do slabljenja aktivnosti naših organizacija. Uočivši to Okružni komitet pokreće kritičko preispitivanje takvog stanja i poduzimanje odgovarajućih mjera. Ocjenjujući političku situaciju Kotarski komitet Cri-kvenica na svom sastanku 16. I 1945. godine kaže da se ona nešto »pogoršala i to zato što je neprijatelj pojačao teror i izvršio brojna hapšenja, koja su u mnogo slučajeva zasluga poznatog dezertera Draga (Belog).⁴⁴ U istom vre-menu prošli su vinodolskim dijelom našeg kotara četnici, čiji su zločini, koje su izvršili nad našim narodom ostavili zaprepaštenje i strah među naro-dom, a u isto vrijeme uništili svaki »trag« monarhistički raspoloženim ele-mentima.« Dalje se kao glavni problemi u ovom izvještaju ističu teško sta-nje prehrane stanovništva, nemilosrdna pljačka i progoni neprijatelja, te slabo osiguranje terena jedinica NOV, i nastavlja: »Sve to još ne znači da je nastupila politička kriza kod naroda. On je uvjeren u pobjedu pravedne stvari za koju se bori, ali se njegova odanost i simpatije prema NOP-u, ne mogu manifestirati pod takvim okolnostima. Na sva politička zbivanja u vezi sa našom zemljom — na razne sastanke sporazume — narod gleda sa puno povjerenja u rukovodstvo NOP-a. Nije potrebno ni spominjati sim-patije naroda za Sovjetski Savez i Crvenu armiju, dok za politiku koju pro-vodi Engleska u oslobođenoj Grčkoj kaže se općenito kako bi htjeli osigu-rati svoje imperijalističke interese.«⁴⁵

Na teritoriju kotara Novi u to vrijeme situacija je bila približno ista što se tiče rada i aktivnosti partijskih i ostalih organizacija. Zbog teških eko-nomskih prilika narod i dio aktivista bio je okupiran čestim odlascima u Gorski kotar radi nabavke hrane, uslijed čega je bio prilično zamro rad na terenu. Tu situaciju najbolje ilustrira slijedeći stav iz izvještaja KK Novi od 22. II 1945:

»Od kada se nalazimo u borbi još nikada nije bilo teško ekonomsko sta-nje kao danas. Još k tomu neprijatelj i ovo malo što ima narod svakim danom pljačka, tako da u pogledu ekonomskog stanja našeg kotara nema izgleda na bolje, već obratno. Baš s razloga toga narod je malo otupio, nije onog poleta kao prije, ali k tomu moramo da uzmemo i uzrok a taj je, da se narod stvarno našeg Kotara možemo reći najteže muči i najlošije živi u čitavom Hrvatskom primorju, te baš te teške okolnosti, koje uzimaju mnogo fizičkog napora, oduzimlje mu onu zainteresiranost, koja je bila prije, ali u pogledu borbenosti tu se je više postiglo.«⁴⁶

Osim toga kao razlog slabije aktivnosti navodi se slab rad komunista na osobnoj izgradnji zbog neredovitih prosvjetnih sastanaka. S tim u vezi, kaže se u ovom izvještaju, najlošije stanje je u Ledenicama, jer su »tamo svi partijci nepismeni ili polupismeni«. Slična situacija je bila i u Zagonu. Komitet je izlaz vidio jedino u tome da izdvoji jednog izgrađenijeg druga, koji bi sa tim partijskim jedinicama stalno radio na njihovu političkom uzdizanju. Sve je to, kaže se dalje, pridonijelo oportunizmu i neodgovornosti u partijskom radu.

Istog dana kada i u kotaru Novi, održan je sastanak KK Crikvenica u prisutnosti sekretara OK za Hrvatsko primorje Jurice Kneza i člana OK Pere Komadine. Na sastanku je analizirano političko stanje na terenu, aktivnost partijskih organizacija i posebno aktivnost Kotarskog komiteta te njegov odnos prema problemima. Kako se vidi iz izvještaja o tom sastanku u partijskoj organizaciji bila je zavlada nedisciplina i neodgovornost u izvršavanju zadataka. Oportunizam i familijarnost, te pomirljiv stav prema deztererima bila je karakteristika jednog dijela organizacija. Sve to zajedno rezultiralo je pasivnošću ne samo partijskih nego i ostalih organizacija NOP-a. Ocijenjeno je da odgovornost za takvo stanje snosi kotarski komitet. »Samo pojedini članovi komiteta posjećivali su organizacije na terenu dok su ostali najviše se zadržavali u logoru na radu u NOO-u, a kad su i išli na teren slabo su posjećivali partijske organizacije. ... Komitet zadnje vrijeme nije održavao prosvjetne sastanke, a jedni drugovi nisu pratili ni tekuću štampu. Pomoć organizacijama na terenu bila je slaba, a isto tako SKOJ-u i AFŽ-u.«⁴⁷

»Radi svih ovih nedostataka i aljkavosti Okružni komitet dana 22. II. o.g. kaznio je čitav komitet partijskom opomenom.« Izuzetak je bio samo drug Zvonko koji do tog sastanka nije bio član komiteta. Poslije ovih kritika, kako se vidi iz kasnijih izvještaja, stanje u oba komiteta se znatno popravilo.

Iz izvještaja Okružnog komiteta od 26. II 1945. za mjesec siječanj vidi se da je tada na području Vinodola djelovalo 185 članova KPJ i to: u kotaru Crikvenica 100 članova od toga 9 članova Kotarskog komiteta, u novljanskom kotaru 85 od toga 9 članova Kotarskog komiteta. Nema nikakvog obrozloženja za manjak od 19 članova KP u odnosu na stanje od konca 1944. godine za kotar Novi.

S obzirom na stanje na frontovima, istočnoj i zapadnoj i posebno u našoj zemlji, narod je osjećao da se ovaj put rat zaista približava kraju. Dalmacija je bila oslobođena, Četvrta jugoslavenska armija nalazila se već na području Liku i obavljala posljednje pripreme za pohod prema Trstu. Druga, Prva i Treća armija vodile su borbe u Srijemu, pripremale se za proboj Srijemskog fronta a potom nastupanje prema Zapadu. I na svim ostalim dijelovima jugoslavenskog ratišta vođene su ofanzivne operacije za konačno oslobođenje. Premda su na sektoru Primorja bile još dosta jake neprijateljske snage, koje su se bile utvrdile na prilazima Rijeci, među stanovništvom se ipak osjećao mnogo veći polet. Partija se sa svim ostalim organizacijama NOP-a pripremala za konačan ulazak u oslobođena mjesta. S tim u vezi dobivena su i uputstva šta sve treba učiniti da bi se spremnije ušlo u gradove i ostala mjesta. Tako Kotarski komitet Crikvenica 30. III 1945. izvještava Okružni komitet: »Prema dobivenim direktivama pristupilo se formiranju milicije, pripremama za obnovu komunikacija, a građa za mostove već je dovršena. Uspostavljena je partijska informativna služba,

koja već funkcioniše. Dogovorili smo se o smještaju kotarskih i okružnih ustanova i vojske u Crikvenici po oslobođenju.»⁴⁸ Dalje se kaže da su od prošlog sastanka uspjeli mobilizirati oko 50 ljudi za NOV, oko 15 zidara i grupu od 40 ljudi koja je izgradila građu za mostove. Da je nastala velika zabrinutost među »krugovima špekulanata i bunkeraša«, koji nude novac partizanskim obiteljima. To je izgleda bio posljednji mjesečni izvještaj Kotarskog komiteta KPH Crikvenica iz ratnog razdoblja.

Povodom oslobođenja Gospića, Simca i Lešća što su ih oslobodile jedinice IV armije, te Jezerana koje je zauzela 8. kordunaška divizija i pada Sarajeva, Okružni komitet daje zadatak agitpropu da štampa odmah letak i pošalje ga kotarevima, da u njemu opiše te uspjehe i upozori narod da pomogne prilikom dolaska našoj vojsci.

Posljednji ratni izvještaj Kotarskog komiteta Novi, pronađen u arhivi nosi datum 18. III 1945. U njemu se kaže da je pronađen referat druga Kardelja »Glavni zadaci u pozadini«, zatim da je provedena mobilizacija godišta od 1900. pa do 1927, te da je kotar Novi u tom pogledu gotovo potpuno iscrpljen. Trideset i prvog ožujka 1945. KK Novi kratkim dopisom obavještava Okružni komitet da je cesta Breze—Stalak potpuno osposobljena za promet. Također se kaže da neprijatelj zadnjih dana minira svaki most i propust na cesti.

Budući da nismo našli u arhivu ni jednog tabelarnog pregleda kotarskih komiteta dat ćemo na kraju podatke o stanju partijske organizacije, onako kako su zabilježeni u jednom izvještaju Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje iz mjesca ožujka 1945, koji nema datuma. U ovom izvještaju piše da partijska organizacija u kotaru Crikvenica broji 101 člana KP, 12 kandidata i 130 skojevaca. U kotaru Novi broji ukupno 100 članova, od toga 23 žene, ima 23 kandidata, 26 skojevaca i 180 obuhvaćenih omladinaca.

BILJEŠKE

¹ Svetozar Tintor, 13. primorsko-goranska divizija, str. 113.

² IHRP, K. K. Crikvenica, 27. 10. 1943.

³ IHRP, KP—271/705

⁴ IHRP, K. K. Novi, 24. 12. 1943.

⁵ IHRP, KP—285/2197

⁶ K. K. Novi, izvještaj od 24. 12. 1943.

⁷ K. K. Novi, izvještaj od 20. 12. 1943.

⁸ IHRP, KP—273/804

⁹ IHRP, KP—273/808

¹⁰ IHRP, KP—285/2224

¹¹ IHRP, KP—273/829

¹² IHRP, KP—273/827 i 273/850

¹³ IHRP, KP—274/886

¹⁴ Petar Strčić: ONOO, za Hrvatsko primorje, str. 103, bilješka 318

¹⁵ IHRP, KP—283/2033

¹⁶ IHRP, KP—277/1156

¹⁷ IHRP, KP—275/1022

